

DE STRIJD IN DE 'Q-LIJN'

EN DE
DOORTOCHT
DOOR HOOGEVEEN

Albert Metselaar

Toen in mei 1940 de Duitsers ons land binnenvielen, was de plaatselijke bevolking al meer dan een half jaar gewend aan de Friezen, Groningers, en al die andere mannen, die langs de Hoozeveense Vaart en de bruggen daar omheen gelegerd waren. De gemobiliseerde soldaten uit de dorpen en plaatsen zelf, van Oosterhesselen tot en met Meppel, waren overal in Nederland, en voor een belangrijk deel in de Grebbelinie. Er werd in mei 1940 een ongelijke strijd gevoerd. Daarvan wordt in deze studie verslag gedaan, op basis van de rapporten van de betrokken militairen en geïnterviewde getuigen.

Aan de Oosterhesselerbrug is een plaquette bevestigd die ons herinnert aan de felle strijd van de Belgische troepen, april 1945. In mei 1940 voerden de Nederlanders twee uur strijd.

ALBERT METSELAAR
Stichting
Informatiecentrum Geschiedenis
Hollandscheveld & Hoozeveen e.o.

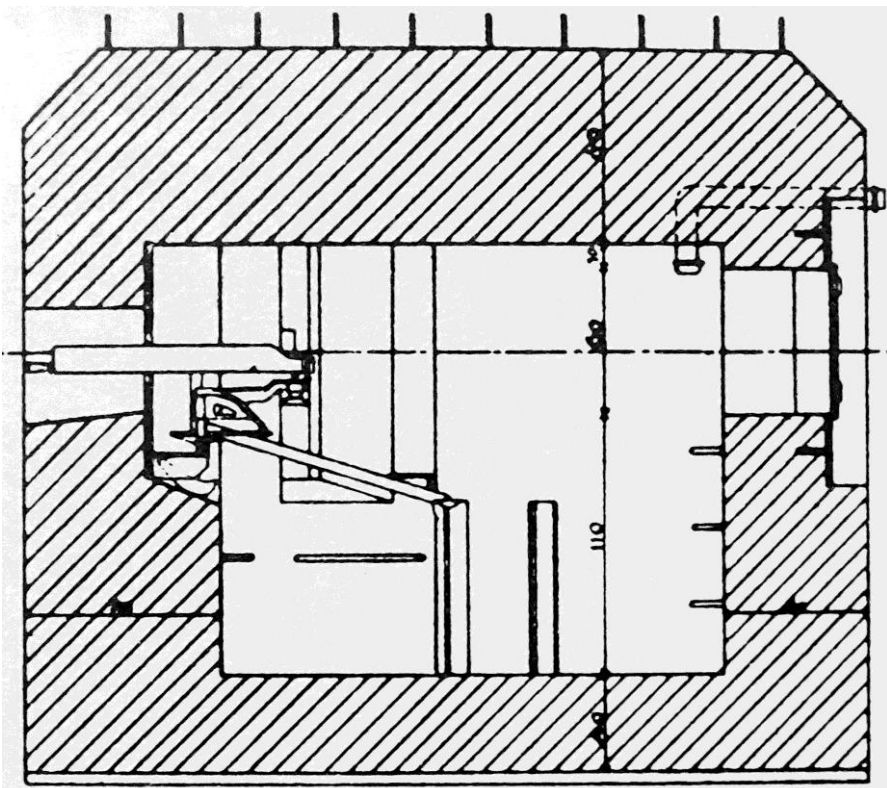
**Voorblad: de toren van de kerk aan de Dorpsstraat te Elim.
Centraal punt in de 'Q-lijn', een van de verdedigingslijnen.**

© Albert Metselaar, Hoozeveen 2021.
Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of
vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de auteur.

DE STRIJD IN DE 'Q-LIJN'

EN DE DOORTOCHT DOOR HOOGEVEEN

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2022 albertmetselaar@home.nl

Een doorsnede van de kazematten van het type 'stekelvarken', zoals deze in 1939 werden gebouwd bij o.a. Geesbrug, Oosterhesselerbrug en De Krim.

Op 10 mei 1940 kwam een eind aan de Nederlandse droom van de neutraliteit. In 1870 en in 1914-1918 waren we neutraal gebleven, dus waarom nu niet? We bouwden ons leger weer op tot volledige sterkte, toen we in 1939 mobiliseerden. Dat zou toch voldoende moeten zijn? In Drenthe werden twee verdedigingslinies ingericht. De 'Q-lijn' en de 'O-lijn'. Op deze wijze zouden we tijd rekken en de rest van het land in verdediging kunnen brengen, als...

Er waren in 1939 in de gemeente Oosterhesselen en bij De Krim in deze "Q-lijn" vijf kazematten gebouwd. Ze werden ook wel 'stekelvarkens' genoemd, vanwege de stekelvormige uitsteeksels bovenop. Het ging om vrij kleine gevechtsbunkertjes met dikke wanden, voor mitrailleurs met beperkt schootsveld, te plaatsen op centrale punten. Bijvoorbeeld aan een kanaal en een doorgaande weg, of waar kanalen en wegen bij elkaar kwamen. Er stonden er 2 in De Krim, 1 in Geesbrug en 2 bij de Oosterhesselerbrug. De Krim en Geesbrug-Zwinderen vielen onder de 2^e sectie van het 1-I-36RI. De sectie had een stuk 6-veld en een geweergroep bij de brug in

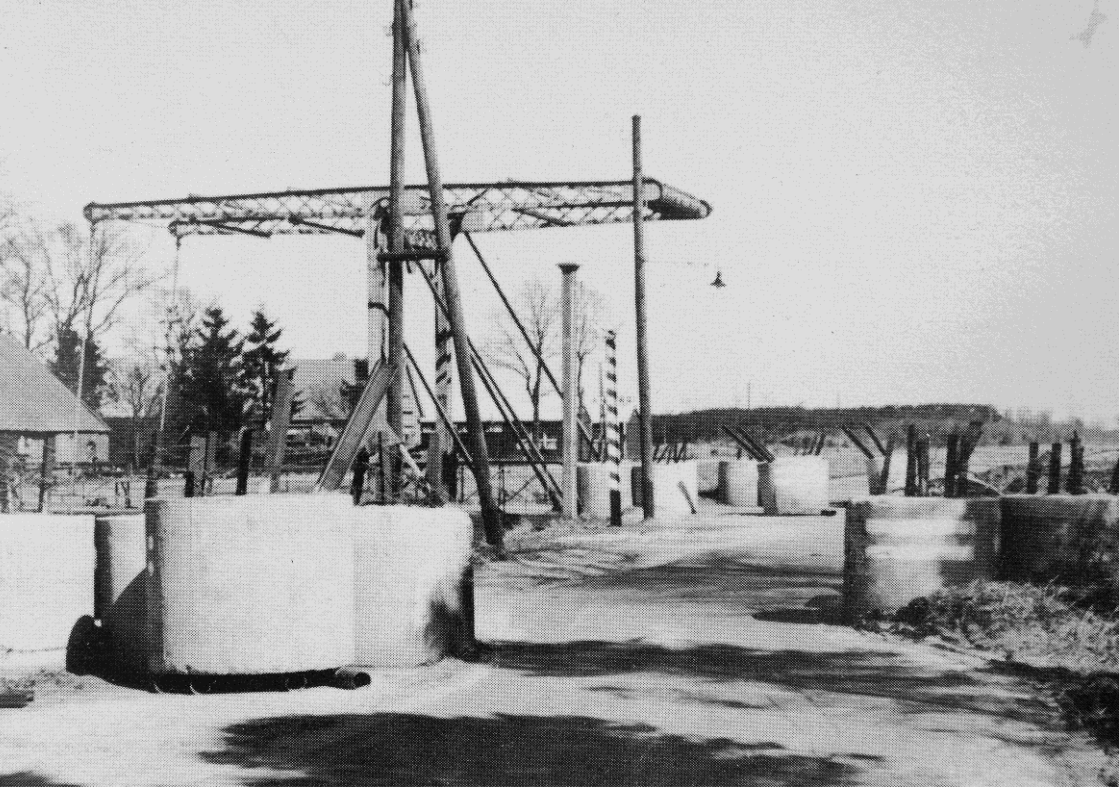
Nieuw-Zwinderen, terwijl er een zware mitrailleur gebruikt is in de kazemat in Geesbrug. De 1e sectie van het 1-I-36RI had in de beide kazematten bij de Oosterhesselerbrug een lichte mitrailleur, een geweergroep en een stuk 6-veld. Geweergroepen lagen in loopgraven. 2e Luitenant Matthijs de Vroome van de 1e sectie had zijn commandopost in de tuin bij café Anninga (Verl. Hoogeveense Vaart 32): een uit vurenhouten opgetrokken hokje van één bij één meter, beschermd met zandzakken en een kijkspleet naar het zuiden. Het 1-I-33RI stond onder commando van reserve 1e luitenant B. van Rink, met een hoofdkwartier in Gees. De compagnie viel onder majoor H.W.G.R.Dietz, wiens commandopost in Oosterhesselen was.

Zo gauw soldaten uit de 'O-lijn' zich terugtrokken op de 'Q-lijn', zouden de secties kunnen rekenen op extra soldaten en stukken geschut. Achter de 'Q-lijn' lagen bij vrijwel alle bruggen groepen soldaten, met als taak de bewaking van de brug, tot het moment dat alle troepen teruggetrokken waren, richting Afsluitdijk. Dan zouden ze de brug opblazen. We volgen hier de mensen in de kazematten en een brugploeg, gelegerd in woningen bij de brug in de Riegshoogtendijk, over het Hollandscheveldse Opgaande, bij het Hoekje. Bij café Metselaar, zei men toen, nu 'De Molle'. We volgen ook de laatste in de omgeving van Hoogeveen aanwezige Nederlandse troepen.

Op de vroege morgen van de 10de mei 1940 om 03.55 uur trokken de eerste Duitse troepen de grens over. Al rond 03.30 uur werden de eerste Drentse bruggen langs de Duitse grens opgeblazen door de Nederlandse wachtposten. Voor de daar aanwezige troepen was het duidelijk dat het dit keer menens zou worden. De eerste soldaten trokken zich terug op beter te verdedigen punten. Onder de soldaten bij de brug bij café Metselaar te Hollandscheveld heerste een nerveuze stemming. De springladingen lagen op de plaats, de lont zou onmiddellijk aangestoken kunnen worden.

Vóór dit gebeurde kregen eerst de troepen die niet persé meer nodig waren in dit deel van Drenthe de kans om te passeren. Vrachtwagens vol soldaten en materieel denderden noordwaarts over de brug en de Riegshoogtendijk. Veel soldaten waren in paniek en riepen: *"Maak dat je wegkomt! De Duitsers komen eraan!"* De omwonenden werden tussen 04.00 uur en 04.30 uur uit hun bed gehaald. Ze konden tijdelijk opgevangen worden in de Openbare Lagere School naast de Hervormde Kerk. Niet veel mensen meldden zich daar. De meeste omwonenden gingen naar familieleden toe. Terug naar de Oosterhesselerbrug.

De sectie van Matthijs de Vroome bestaat in mei 1940 uit 43 soldaten en hijzelf. Van de soldaten komen er 32 uit Groningen, 3 uit Drenthe, 3 uit Overijssel en 5 uit Holland. Ze slapen in noodbarakken bij café Anninga. De Vroome zelf is onder dak bij café Van Dalen. De kazemat 100 meter ten westen van de brug wordt bemand door de mitrailleurgroep van sergeant Hurenkamp. Op 200 meter ten oosten van de brug zit de kazemat met de mitrailleurgroep van sergeant Vennema. Er tussen ligt een pakweg 10 meter lange en zigzag lopende loopgraaf met schietgaten voor de geweergroep van sergeant Keizer. Het hokje dat als commandopost dient, zit direct aan de westzijde van de loopgraaf, op zo'n 5 meter afstand, in de tuin van Anninga. Direct achter de brug, aan de andere kant van de weg, staat voor de boerderij van Lomulder het stuk 6-veld, bediend door zes man en getrokken door zes in Groningen gevorderde paarden, onder leiding van sergeant Van der Ploeg. Het stuk staat verdekt opgesteld in een houten schuurtje met dakpannen, omgeven door graszoden. De Oosterhesselerbrug zelf is gedeeltelijk versperd door grote betonnen objecten aan de zuidzijde.

Oosterhesselerbrug, april 1940, de zuidzijde van de vaart.

De Duitse aanval wordt ingezet met een meer dan tienvoudige overmacht: 750 ruiters (geen cavalerie maar bij de strijd afstijgend en vechtend als infanterist), voorzien van 33 lichte mitrailleurs, 8 zware, 4 mortieren, een verkenningswagen en enkele stukken geschut. Als er dan maar één Nederlandse dode te betreuren valt, en twee gewonden, terwijl ze de Duitsers twee uur op zullen houden, dan is dit een bijzondere strijd waarin de Nederlandse soldaten voorbeeldig hebben gedaan wat ze moesten doen. Overigens is niet bekend hoeveel Duitse doden het exact waren en hoeveel gewonden. Duitsers zelf spraken tegenover de Nederlandse krijgsgevangenen over 1 dode, hun commandant. Rittmeister Schulz, veteraan van de veldtocht door Polen. Dat hij juist hier moest sneuvelen.....

Uit een uittreksel uit het dagboek van het 1-GB weten we dat vanaf 7 mei 1940 de grens verscherpt werd bewaakt. Wat niet in de linies nodig was, werd allemaal achter de linies terug getrokken. Bij Aalden werd een noodziekenhuis ingericht. De 1^e Reserve Grens Compagnie zat in de Klencke, bij Oosterhesselen. Het 2-1-GB ging naar Elim. Aldus lezen we in het rapport van majoor Dietz. Het rapport geeft een prachtig overzicht van wat er op 10 mei in Drenthe gebeurde. We geven hier enkel weer wat voor ons onderwerp – de strijd in en achter de 'Q-lijn' in en rond het district Hoogeveen - van belang is. Het gevechtsrapport van reserve 1^e luitenant B. van Rink geeft ons een beeld van de acties van de Nederlandse troepen. De geschiedenis van een vierdaagse strijd, ter plaatste beslecht in uren.....:

“Oosterhesselerbrug. Om ± 7.00 is de brug vernield. Hiermee is gewacht, in verband met terugtrekkende onderdelen uit Coevorden. ± 7.30 kwamen uit de richting

Dalen 3 vrachtauto's met militairen en 6 motoren. Zij zijn tot 150 à 200 meter genaderd, waarna met zekerheid werd vastgesteld, dat het Duitse militairen waren. Het stuk 6-veld heeft 6 schoten (3 b.g. en 3 b.p.g.) gelost met als resultaat, dat de 3 auto's en vermoedelijk alle motoren werden vernield. Daarna viel het schietgat dicht, zodat de opstelling niet meer was te gebruiken. Het stuk is toen onklaar gemaakt. De bezetting van de kazematten is later krijgsgevangenen gemaakt door de Duitse troepen, die over de Hesselerbrug gekomen, de kazematten aan de achterzijde zijn genaderd. Van de bezetting is 1 man gesneuveld, waarschijnlijk tengevolge van een granaat van 4 à 5 cm. Aan Duitse zijde zijn de verliezen waarschijnlijk ± 70 man, waar onder de commandant." 23 man hielden hier 2 uur stand en wisten al die tijd de Duitsers op te houden. Van Rink voegde er nog aan toe:

"Bij de Oosterhesselerbrug werd toen hevig geschoten, zowel met mitrailleur als met geschut. 8.30 kwam dienstplichtige De Boer, J.A. als burger verkleed met het bericht van luitenant De Vroome dat hij zich terugtrok en wij ook moesten gaan. De brug was niet te houden. Ik heb luitenant Veninga gebeld, doch deze gaf geen gehoor (was dus al vertrokken). Naar Zwinderen kon ik niet meer, omdat hier reeds Duitsers waren gezien. Door café Smit in Zwinderen is nog een bericht gebracht aan de object commandant in Nieuw-Zwinderen, dat wij terugtrokken naar Beilen. Ik ben toen met de commandogroep per fiets vóór mij door het Staatsbos vertrokken in de richting Mantinge-Wijster. In het Staatsbos heb ik bij de boswachter nog getelefoneerd naar het Bataljons Bureau in Oosterhesselen, maar de kantoorhouder van het postkantoor deelde mij mede, dat uit Oosterhesselen alles was vertrokken."

De Vroome gaf in 1947 aan dat hij niemand naar luitenant Rink had gestuurd, om aan te geven dat hij zich terugtrok: *"Ik stel vast, 1° De Boer J.A. behoorde tot de bezetting van de rechter kazemat, welke zonder mijn voorkennis of opdracht was teruggetrokken; 2° Door mij werd noch aan De Boer J.A., noch aan iemand anders, het bericht meegegeven, dat ik terugtrok en dat ook de compagniescommandant terug zou moeten trekken, wijl de brug niet behouden was. 3° Op het moment van de gevechtshandeling was voornoemde lt. Van Rink mijn compagnies commandant, welke geen enkel bericht van mij heeft ontvangen. 4° Of De Boer J.A. in uniform of als burger verkleed bij de lt. Van Rink aan kwam is mij uiteraard onbekend."* Terug naar de rapportage van Van Rink:

"Nieuw Zwinderen-Geesbrug, versterkt met 1 stuk pantser afweergeschut, 3 zware mitrailleurs en 2 lichte mitrailleurs van 2-1-GB, kreeg ± 11.30 door luitenant Nelissen van kapitein Berenschot bericht, dat zij moesten terugtrekken naar Beilen, wilden zij niet ingesloten worden. Getracht is nog het stuk 6-veld tegenover brug nr. 6 mede te nemen, doch toen uit de richting Zwinderen Duitsers kwamen is het na verwijdering van het sluitstuk achtergelaten." Over Berenschot later meer.

"De Krim. Hier heeft de vaandrig Smit, B. zelf geschoten met het stuk pantser afweergeschut op de opgehaalde brug voor de aardappelmeeffabriek. Hij heeft 18 à 20 schoten met b.g. (niet met b.p.g.) gelost zonder de brug te raken (afstand 500 meter). Daarna is het stuk (volgens verklaring van object commandant vaandrig Assies met zijn toestemming, omdat hier toch geen pantserwagens kwamen) teruggetrokken met de opdracht zich te melden bij de C.Gr. Assen in Beilen. Dit heeft de vaandrig Smit waarschijnlijk niet gedaan, doch is doorgereden. In Smilde heeft hij tegen de manschappen gezegd, dat hij niet meer wist wat ze moesten en dat ieder zijn eigen gang maar moest gaan. Hij is met 2 soldaten achtergebleven, terwijl het stuk met 3 soldaten in de richting Friesland is vertrokken."

Een van de bunkers in De Krim onderging een metamorfose toen een kunstenaar ornamenten aanbracht. Hij wordt gebruikt als gedenkteken voor de gesneuvelden uit het gebied. Er zijn op 4 mei herdenkingen. Onder: De bunker te Geesbrug controleerde meerdere wegen en kanalen. Hierna: 'Bloesem van seringen', een lied vol weemoed, De Krim, 4-5-2022.

(Deze kwestie rond Vaandrig Smit doet denken aan de situatie rond sergeant Meijer, die in de strijd rond de Grebbeberg zich ook verder terugtrok dan zijn directe orders, en uiteindelijk nog in de meidagen als deserteur werd geëxecuteerd. Bij de kwestie Smit hield men het hoofd koel. We vervolgen:)

“De vaandrig Smit zou later dicht bij Assen, zijn woonplaats, door de marechaussee zijn gearresteerd. Het stuk heeft later bij Gorredijk nog 2 man van de bediening, die in een andere auto waren meegekomen, opgepikt en is bij Makkum in stelling gekomen. Het is zondagmiddag 12 mei met de compagnie van Kapitein Mars van 33 RI met bootjes naar Medemblik en Enkhuizen overgezet.

De mitrailleurgroep bij brug 3057 is toen de eigen troepen van Coevorden niet terug kwamen door de vaandrig Assies gezonden naar de opstelling tegenover 3058 en is na het vernielen van de brug naar Elim gegaan en vandaar via Hoogeveen naar Diever gezonden. De overblijvenden in de Krim (totaal 13 man) zijn toen hier Duitsers gezien werden onder leiding van vaandrig Assies per fiets teruggetrokken richting Elim. Toen hun een auto achterop kwam gingen zij hiervoor opzij om gelegenheid te geven om te passeren. Plotseling werd vanaf de auto geschoten, waarna allen zich dekten in het veld. Na gevolgeving van de sommatie “Hände hoch” werden allen ontwapend en bleek dat een korporaal was gedood. De auto was van K. Smeenk in De Krim, die hiertoe gedwongen met 5 Duitsers de fietsers moest achterhalen. De overblijvenden zijn ter plaatse gebleven en zijn de een na de ander in die loop van de volgende week in burgerkleding naar huis gegaan. Het resultaat van de eerste dag was dat van de compagnie 82 man erin geslaagd waren de Afsluitdijk over te komen. Alle bruggen waren op 1 na (bij Zwinderen 3313 waren de dwarsliggers blijven liggen) volledig vernield.”

Over de bruggen: 3057 lag over de Lutter Hoofdwijk bij De Krim, 3058 lag op een andere plek over de Lutter Hoofdwijk en 3313 was de Zwinderse Brug. De gedode korporaal was Willem van Delden, geboren op 24 oktober 1914 te Kiel-Windeweer. Hij is daar ook begraven. Op zijn graf staat een bijbeltekst, Johannes 15: 13. *“Niemand heeft meerder liefde dan deze, dat iemand zijn leven zet voor zijne vrienden.”* Net als de andere oorlogsdoden van De Krim, wordt hij herinnerd ter plaatse door een wit steentje met zijn naam, op de tot oorlogsgedenkteken omgevormde bunker.

HET SNEUELEN VAN WILLEM VAN DELDEN

Over voorgaande incident is in 1940 een verklaring afgelegd door de Nederlandse bestuurde van de auto met Duitse soldaten. Op 27 juni 1940 werd namelijk door Jasper Teunis den Besten, Opperwachtmeester, commandant van de brigade Koninklijke Marechaussee te Hardenberg, een onderzoek ingesteld, en werd verhoord Kornelis Smeenk, 56 jaar, landbouwer, wonende te De Krim I (= I) 298, nu Parallelweg 19, toen gemeente Gramsbergen. Deze verklaarde:

“In de voormiddag van de tiende mei 1900 en veertig, vernam ik, dat Duitse militairen ons land waren binnengevallen en deze militairen ook mijn woonplaats naderden. Om mijn gezin te redden, had ik op de landweg gelegen achter mijn woning, mijn auto startklaar geplaatst met het doel bij een inval te vluchten, (om) reden dat ik bang was, dat er nabij mijn woning geschoten zou worden en aldaar door onze militairen een mitrailleur was geplaatst.

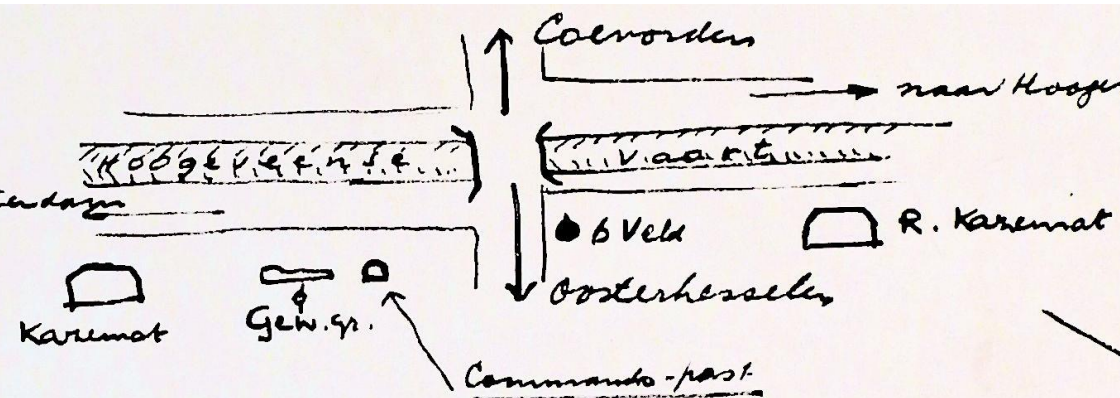
Toen ik me een ogenblik van mijn auto verwijderde, met het doel om de militairen bij de mitrailleurpost te waarschuwen, werd ik plotseling overvallen door vijf Duitse

soldaten. Een van deze soldaten greep mijn arm vast en hield mij een pistool op de borst en zei dreigende in het Duits: 'Rijden'. Gedwongen door deze soldaten ben ik naar mijn auto gedreven, ik werd gedwongen te sturen. Een der soldaten nam naast mij plaats en drukte met zijn voet op mijn voet om zodoende de druk op de gaspedaal te verhogen. De overige soldaten stonden op de treeplank.

Tijdens het rijden, zag ik dat de vaandrig met 12 of 13 soldaten op en naast de landweg ons vooruit liepen. De korporaal Van Delden en de soldaten Veltman, Vos en Russen waren het meest achter. of er nu door de korporaal of een der soldaten een poging is gedaan om te schieten, kan ik me niet goed herinneren. Ik weet alleen, dat de Duitse soldaten riepen van halt houden en dat daarop door hen werd geschoten en de korporaal Van Delden werd geraakt. Ik was van deze handelingen zo van streek geraakt, dat ik me geen juiste voorstelling van het geval meer kan geven.

Verder voeg ik Opperwachtmeester hier nog aan toe, dat Smeenk voornoemd gunstig bekend staat en dat er in dit geval niet aan getwijfeld behoeft te worden, dat hier opzettelijke steun of hulp aan de vijand is verleend." We vinden de verklaring in het archief van de Marechaussee, brigade Hardenberg, in het gemeentehuis van Hardenberg, onder no. 117.

DE STRIJD OM DE OOSTERHESSELERBRUG NADER BEKEKEN

Een schetskaartje van reserve 1^e luitenant De Vroome uit 1947 van de situatie rond de Oosterhesselerbrug. Hij heeft de woningen weggelaten. Tussen de commando-post en de weg naar Oosterhesselen stond het pand van Anninga. Het oude pand is nu verdwenen en het terrein ging op in het huidige pand Verlengde Hoogeveense Vaart no. 32. Het stuk 6 veld stond direct naast het nog bestaande pand no.38. Daarin woonde toen ook Lomulder. Het stuk 6-veld stond in de huidige situatie direct op de hoek. Aan de overzijde, rechts van de weg naar Coevorden, stond café Van Dalen, op de hoek van de weg. De lijn rechtsonder verwijst naar een commandopost in Gees, waar de leiding van het 1-1-36RI zat. Dat was bij café Boesjes aan de Oude Steeg. Op deze schets is het zuiden boven. Over naar mei 1940:

Reserve luitenant De Vroome van de 2-1-I-36RI hoorde van twee uit Coevorden vertrokken marechaussees dat de Duitse inval in feit was. De Oosterhesselerbrug kon pas worden opgeblazen als alle Nederlandse troepen daarvoor waren wegge-

trokken. Tegen Jan Jansen, soldaat bij het stuk 6-veld, zei hij dat hij geen risico meer wil nemen, als er geen zekerheid is over de Nederlandse troepen, maar wel over de oprukkende Duitse troepen. De contacten met de compagnies-commando-post in Gees liepen via de telefoon van café Van Dalen, op de zuidkant van de Verlengde Hoogeveense Vaart. Zo gauw de brug was opgeblazen, was het telefonisch contact dan ook onmogelijk.

Soldaat Jan Tammens werd de brug over gestuurd, belde in café Van Dalen met Gees, en het ontstekingskoord werd aangestoken. Met een geweldige dreun werd de klapbrug vernield. Hij stond vlak, en na de klap stond hij omhoog. Veel bruggen gingen zo, maar enkele bleven liggen, zoals de Klencker-brug en de Hesselerbrug. De bewoners aan de Oosterhesseler zijde van het kanaal hadden rond 07.00 uur, toen de brug sprong, opdracht gekregen de woningen te verlaten. Aan de Dalense c.q. Coevorderkant van het kanaal was de order niet gegeven.

Van Duitse zijde is uitgebreid beschreven wat er gebeurde, bij de Oosterhesseler-brug. We mengen hier verklaringen van Nederlandse en van Duitse zeide. Het is de voorhoede van de Duitsers onder leiding van Oberleutnant Pirner, die met motoren en vrachtwagens via de Oosterhesselerstraat vanaf Dalen naar de Oosterhesseler-brug rijdt. De Vroome heeft echter geen idee wie het zijn. De kolonne rijdt langzaam. Zouden het nog Nederlandse troepen zijn? De Vroome tuurt door zijn kijker. Aan de helmen van de motorrijders herkent hij de Duitsers. De Duitsers lijken zich van geen gevaar bewust. Ze gedragen zich als eenden op het water, wachtend op het schot van de jager. "Wat stom dat ze zich zo blootgeven!", zegt De Vroome. Vanuit hun gecamoufleerde kazematten en de loopgraaf wachten de soldaten in spanning af. Dan komt een rustige stem via de veldtelefoon, die van De Vroome. "Nog niet vuren! Ze zijn nog te ver weg!"

Als de kolonne op 200 meter van de brug is gekomen en nog steeds niets in de gaten heeft, klinkt De Vroome's bevel: "Vuur!" Alle lopen gaan tegelijk. Het stuk 6-veld van wachtmeester Van der Ploeg schiet een eerste granaat, langs het brugdek, dat nog steeds omhoog staat. De eerste granaat raakt enkel de melkbussen van een boerderij verderop, de familie Boetting. Daarna wordt er nog vijf maal geschoten, in totaal drie brisant- en drie pantsergranaten. De voertuigen zijn kapot, onbruikbaar, de Duitsers vluchten weg achter een goederenwagon van de EDS, de trammaschappij, die daar ook toevallig staat, en achter een boswal ten oosten van de weg. Het wordt stil. IJzig stil. Tussen de brug en de Duitsers ligt een meter of 100. Naar verluud duurt het een uur voor de versterkingen er zijn en licht cavalleriegeschut is opgesteld.

De ruiters van Schulz komen van Dalen en sluiten zich aan bij manschappen van Pirner. Het Eskadron stapt van de paarden, want het gaat hier niet om de cavalerie. Het zijn infanteristen, die het paard enkel als vervoermiddel gebruiken. Het Eskadron kruipt door de sloot, op de westkant van de Oosterhesselerweg, passeert de boerderij van Boetting – op pakweg 600 meter van de brug – en begint te vuren op de Nederlanders in de loopgraaf. Het Eskadron van Hasse gaat het land in ten oosten van de weg en valt van daaruit de linie van De Vroome aan. Met behulp van kijkers kan bevelhebber Von Heyden-Linden de oostelijke kazemat en de loopgraaf lokaliseren. De westelijke kazemat gaat voor hem schuil achter café Van Dalen. Dan stuurt de bevelhebber het cavalleriegeschut en de zware mitrailleurs naar voren. Zijn inschatting van de situatie: *"Het Eskadron Schulz is al in gevecht, de schutters liggen links en rechts van de straat. Het cavalleriegeschut is in stelling en*

De oostelijke kazemat, die de zwaarste strijd leverde, verscholen in een bosje, dichtgemaakt, maar nog steeds de sporen tonend van de meidagen van 1940.

Café Welgelegen van de familie Van Dalen, op de zuidkant van de Oosterhesselerbrug. Hier was De Vroome in huis. Dan kon hij bellen en gebeld worden. Op de andere zijde van de brug stond een voormalig tolhuis. Daar woonde de familie Wessels. We zien het pand hieronder.

opent juist het vuur. De zware mitrailleurs schieten vanuit een tuin links van de straat. Ongeveer 60 meter daarvoor staan de volledig in elkaar geschoten voertuigen van de afdeling Pirner.”

Wat dit allemaal betekent voor de oostelijke kazemat, is tot op de dag van vandaag te zien. Er zijn hele stukken beton af geschoten. Het betonijzer ligt bloot. De Nederlandse troepen zijn echter voor hun antwoord volledig aangewezen op de geweren en de mitrailleurs. Het hok waarin het stuk 6-veld staat opgesteld is door de trillingen in elkaar gestort. Het gat waardoor ze schieten is dichtgefallen. De soldaten maken het stuk onklaar en trekken zich terug. Door de voordeur van de boerderij van Lomulder weten ze zich te onttrekken aan het zicht en de kogels van de vijand. Aan de achterzijde van het pand gaan ze eruit en trekken zich terug in de richting van Oosterhesselen.

De Vroome ziet dit niet. Hij zit in zijn commandopost(je) op de oostzijde van café Anninga. Hij mist wel de schoten van het stuk 6-veld, maar heeft het te druk met andere dingen. De loopgraaf, vijf meter van zijn hokje verwijderd, is het doelwit van kogels, ontplofende granaten, zodat aarde, stof, rook en walm om de meeste aandacht lijken te vechten. Al aan het begin van het gevecht wordt soldaat Van der Voort door een granaatscherp in het hoofd getroffen en ligt bloedend op de bodem van de loopgraaf, die zo moedig wordt verdedigd. De Vroome roept: “Geef mij zijn geweer”, als hij hoort dat Van der Voort is gesneuveld. Als hij het geweer heeft, probeert hij de radiateur van de Duitse vrachtwagen lek te schieten, die nog steeds in de kolonne op de weg ten zuiden van de brug staat.

Het cavaleriegeschut vliegt overal overheen, weet wel een deel van de zandrand van de loopgraaf weg te schieten, maar komt bij de oostelijke kazemat niet veel verder dan het explosief verwijderen van de camouflage. Het spervuur van de Duitse troepen en de granaatslagen op de kazemat zorgt voor vreselijke klappen. Toch zal sergeant Vennema later zeggen dat de dikke betonwanden hem een gevoel van veiligheid gaven. De Duitse troepen ten oosten van de Oosterhesselerweg willen oprukken naar de vaart, maar korte stoten mitrailleurvuur uit de westelijke kazemat maakt dat ze niet verder kunnen. Inslag na inslag hebben de kazemat niet uitgeschakeld. Voor Vennema is er geen ophouden, de Duitsers moeten achter het kanaal blijven. Het 5e Eskadron van Ritmeister Hasse is intussen al wel zover opgerukt, dat het één front vormt met de als eerste het veld ingedoken troepen van de voorhoede.

De Duitsers probeerden het vervolgens vanaf de westelijke kant van de Oosterhesselerweg. Ze maken een omtrekkende westelijke beweging en komen tot hun grote verrassing in het schootsveld van de westelijke kazemat. Het is de sectie van Nordmann van het 6^e Eskadron, die hoge vlammen zien oplaaien, als de stromijt op de noordkant van het kanaal in brand staat, en zich ontpopt als een fel vurende kazemat. Maar dat is ook het einde van de kazemat. Een korte strijd, vuur en rook, de Nederlandse soldaten moeten eruit, weg. De Vroome weet van niets. Verbindingen zijn er niet meer. Door de panden tussen de beide kazematten kan hij niets zien. Hij is zelf al op onderzoek gegaan, achter het pand van Anninga langs, steekt tijdens een vuurpauze de weg over en: *“...stelde vast dat het schietgat van de opstelling 6-veld was ingestort en door de bezetting was verlaten. Voorts zag ik de camouflage van de rechter kazemat in brand staan en merkte ook daar van de bezetting geen spoor meer.”* De Vroome zal voorlopig ten westen van de weg naar Oosterhesselen moeten blijven, want er is weleens zoveel geconcentreerd vuur, dat opnieuw oversteken geen goed idee is.

Als een deel van het 6^e Eskadron ten westen van de brug het kanaal over wil steken en Overwachmeister Skerra met een deel van het 5^e Eskadron ten oosten van de oostelijke kazemat van sergeant Vennema de overtocht op wil pakken, verliezen de Duitse troepen hun commandant. Uit het Duitse verslag: *“Het vijandelijk vuur wordt minder door de uitwerking van het vuur van onze zware wapens Rittmeister Hasse valt met zijn Eskadron aan. Hijzelf is ver vooruit. De secties cavaleriegeschut geven uitwerkingsvuur in een hoog tempo. De bunkers zijn gehuld in een dichte walm van ontploffende granaten en opspattende kluiten aarde. Zo bereikt het 5^e Eskadron het kanaal, waar aan de andere over de bunkers staan. Over en links van de weg rukt het 6^e Eskadron op. Ook dan voorop de commandant, Rittmeister Schulz. Juist wil hij met zijn Eskadron over de weg rennen als hij opeens ineenzakt. Zijn mensen slepen hem in de bermsloot. De afdelingsarts, die zich enkele meters achter hem bevindt, is al tet plaatse. Hij kan echter slechts de dood ten gevolge van een schot in de borst vaststellen. Spoedig is het treurige bericht in het Eskadron bekend, nog meer verbeteren de mannen uit Beieren aan om hun gevallen chef te wreken.”* Schulz wordt door zijn mannen de boerderij van Boetting binnengedragen. Hij wordt op een bed gelegd.

Skerra haalt de baanderdeuren uit de boerderij van Albert Oosting, een eind verderop, op de zuidkant van het kanaal. Ze worden als vlot gebruikt, bij de oversteek van zijn troepen, ten westelijk van de kazemat van Vennema. De kazemat kan alle inslagen van het Duitse geschut aan, kogels uit geweren en mitrailleurs deren de beton niet, maar een aanval van de noordkant, de achterzijde, daar is hij niet op gebouwd, en daar is de loopgraaf niet op ingericht. Uit het Duitse verslag: *“Ondanks de nabijheid van de bunker neemt Skerra het risico, zet zijn groep over (het kanaal) en valt van opzij en van achter de stellingen aan. Hij komt ongezien tot bij de ingang (van de kazemat) en verrast de al geheel murw geworden Hollanders in hun eigen stellingen. Zwart van de kruitdamp en verdoofd door ons vuur geven 24 man zich over. Twee officieren hebben met ongeloofelijke taaiheid hun mannen tot de verdediging aangezet en tot de laatste verrassende overrompeling stand gehouden.”* We zijn dan twee uur verder. Een korte strijd rondom de westelijke kazemat, die aanvankelijk niet gezien was en door de brandende camouflage (het stro) eigenlijk gewoon door eigen ondoordachttheid verloren ging. Een onverwacht lange strijd om de oostelijke kazemat, die, in de bosjes verscholen, tot op de dag van vandaag de sporen ervan laat zien.

Hoe zullen de Duitsers met hun krijgsgevangenen omgaan? Het zijn 'Schweinehund', die Nederlanders. De hele groep wordt bij gedeeltes naar de zuidzijde van de Verlengde Hoogeveense Vaart overgebracht. Hoe ze dat deden? De Drentsche Kanaal Maatschappij had een praam, gebruikt voor werkzaamheden, bij de Oosterhesselerbrug liggen. Die was echter al op de 7^e april door de Nederlanders tot zinken gebracht. Het kostte wat, f 175,05, maar deze kon later weer boven water worden gebracht en hersteld, zo blijkt uit hun archief (toegang 0906, no.165). Het overvaren zal dan ook zijn gebeurd met het bootje dat bij de westelijke kazemat over het water ging. De benadering is soms vriendelijk, en soms grimmig. Dat hun commandant, na alle verschrikkingen in Polen, nu juist moest sterven in het op het oog zo veel vriendelijker Nederland. Een Duitse officier doet de uitspraak: *“Het was zo'n fijne vent. Liever had ik gezien dat er in plaats van hem twintig soldaten waren gevallen.”* De Vroome mag zijn jas niet meer ophalen uit café Van Dalen, zijn veldkijker wordt afgepakt, maar op zijn vraag of ze volgens de Conventie van Genève behandeld zullen worden, is het antwoord bevestigend. Ze kunnen onder Duitse bewaking afmarcheren naar Dalen. Dan moeten ze ineens terug naar de brug. Ze moeten

mee in de richting van Hoogeveen. Voor De Vroome is er tussendoor de gedachte dat ze toch nog worden neergeschoten. *"Ik laat me niet zo maar doodschieten!"*, horen enkelen hem enkele malen zeggen. *"Als ze wat met ons gaan doen, vechten we met blote handen terug!"* Het is niet nodig. Rittmeister Schulz wordt ter plekke begraven. De opmars gaat verder.

ACHTER DE 'Q-LIJN', IN HOLLANDSCHEVELD, ELIM EN NOORDSCHESCHUT

Uiteindelijk moesten ook de soldaten van de brug in de Riegshoogtendijk vertrekken. De soldaten zaten op één na in een vrachtwagentje van Fake Metselaar, dat gevorderd was en klaarstond bij het pand van Jan Kats. Enkele achtergebleven omwonenden vroegen de commandant, sergeant Galema, waarom hij terugliep naar de brug. De Duitsers waren toch al dichtbij? Hij vertelde dat hij in de haast vergeten was de brug op te blazen. Om een uur of vijf, half zes, er werden verschillende tijden genoemd, werd de lont aangestoken.

Vanuit een sloot keken twee Hollandschevelders toe. De sergeant liep voor de laatste keer weg van de brug. Met een donderende klap vloog de brug aan splinters. Het vrachtwagentje vertrok, met Jurrie Metselaar achter het stuur. Hij moest de soldaten naar de Afsluitdijk brengen. De sergeant (anderen noemden hem "de officier") stapte zelf op zijn motor, een DKW. Met zijn vrouw en een koffer achterop ging het richting Friesland. De knal van de explosie en het geluid van Duitse vliegtuigen had de komst van de vijand aangekondigd.

Het werd een stralende dag. Eén van die mooie voorjaarsdagen, die anders de koude, natte en donkere perioden die vooraf gingen zouden doen vergeten. De 10de mei van het jaar 1940 stond het weer in schril contrast met de gevoelens van de bevolking. Iedereen wachtte in spanning af wat komen zou. De bewoners van de panden rond de gesprongen brug konden de eerste oorlogsschade opnemen. Alle ramen waren uit de woningen, het meubilair was beschadigd door rondvliegend glas, en overall waren pannen van het dak gevlogen. De lading trotyl onder de brug is achteraf gezien veel te zwaar geweest. Hierdoor is echter wel redelijkerwijs te zeggen hoe laat de explosie plaatsvond. Arend Metselaar, de zoon van caféhouder Jans Metselaar, herinnerde zich dat na terugkeer in de woning de klok scheef aan de wand hing, en stilstond op 05.40. Voor hem was dat het moment van de grote klap geweest.

De "Q-lijn" bij Elim viel onder kapitein Berenschot, van de 2de compagnie van het 1ste Grens Bataljon. Berenschot op zijn beurt viel ook weer onder majoor Dietz. Berenschots gedeelte van de "Q-lijn", bleek zich 's ochtends nog op de aanval te moeten voorbereiden. Loopgraven of schuttersputten waren er nog amper. Veel soldaten waren hier dan ook pas gearriveerd nadat ze eerder op de morgen teruggetrokken waren uit oostelijker delen van Drenthe. We lezen mee in Berenschots gevechtsrapport: *"De gehele Q-lijn omstreeks half negen geïnspecteerd, alle secties bleken de juiste opstelling te hebben ingenomen. In de Q-lijn was niets voorbereid. Secties groeven zich in. Tijdens de terugkeer van de inspectie langs de Q-lijn werd mij gemeld dat op de rechtervleugel geweervuur was gehoord en dat Duitse cavalerie zich reeds in de Q-lijn bevond. Per auto met SMI Grevelink dit onderzocht, maar geen cavalerie gezien."*

Elim werd in deze fase van de strijd Berenschot's hoofdkwartier. Café Kremer (later "De Meeuw") diende als commandopost. Er stond een mobiele keukenwagen en bij de nabijgelegen brug in de Carstensdijk lagen soldaten die een rol zouden spelen in

de komende strijd. De hele morgen was er veel bedrijvigheid in het dorp, doordat terugtrekkende militairen via het dorp naar hun nieuwe bestemmingen trokken, waarbij ze al dan niet even in het dorp bleven hangen.

De rechtervleugel van de Q-lijn was het gedeelte ten oosten van Elim. Hier lag een sectie soldaten bij het begin van de Perebomenweg. Al bij de eerste Duitse ruiterspatrouilles trokken de soldaten via Elim en Hollandscheveld richting Hoogeveen, over de Carstensdijk, zonder daartoe opdracht gekregen te hebben. De luitenant had dit besluit zelfstandig genomen, maar kapitein Berenschot zinde dit niet. Hij ging op zoek naar de Duitse ruiterspatrouilles. Hij schreef hierover:

"Toen ik mij hiervan overtuigde bleken deze niet of niet meer aanwezig te zijn. Hierop de luitenant per auto ingehaald, halverwege Hoogeveen en de opdracht gegeven zijn oude opstelling weer in te nemen. Met de marsveiligheidsdienst gezamenlijk in de richting Elim gegaan. Van tijd tot tijd geweervuur ontvangen zonder de plaats van oorsprong te kunnen vaststellen. Het kostte veel moeite de troep na het ontvangen van het eerst geweervuur naar voren te brengen, zodat ik tenslotte verplicht was zelf als commandant van de spitspatrouille op te treden. Kerktoeren nabij Elim door spitspatrouille bezet en vandaar met mitrailleur op Duitse cavalerie geschoten. Aantal treffers onbekend. Voorste afdeling nog vuur geopend op naderende Duitse cavalerie-patrouilles."

In verband met werkzaamheden aan de toren zaten er steigers rond het bovenste gedeelte, in de omgeving van de galmgaten. Timmerman Jan Kroezen had de steigers nodig voor het herstellen van de stormschade van eind april 1940. De zware storm had zelfs de haan van de toren geblazen. Er werd nu vanaf deze steigers geschoten. De Duitsers trokken zich terug toen bleek dat er teveel weerstand was en de kaarsrechte Perebomenweg te weinig mogelijkheden bood tot een tegenactie bood. Ze kwamen langs de Bennenwijk en de Jeulenwijk weer naar Elim toe, twee oudere vrijgezelle mannen voor zich uit drijvend. Een kogelregen vanaf de kerktoeren was hun deel. De kogels vielen als hagel op de daken van de woningen op de omliggende wijken. Dat er geen burgerslachtoffers vielen is opvallend. Lang niet iedereen was op de hoogte van het gevaar. Verschillende personen zochten pas dekking toen ze doorkregen wat de "hagel" in werkelijkheid was. In het dorp zelf waren de bewoners op tijd gewaarschuwd, op de wijken lag dit anders.

Ook van Duitse zijde is een verslag van de gevechten op de Perebomenweg en rond de Jeulenwijk bekend: *"...Voorbij het dorp Elim stoten we door in de richting Kerkenbosch. De rose droom van de appelbloesem omzoomt beide zijden van de kaarsrechte weg. Dan knettert mitrailleur- en geweervuur ons tegemoet -nu weg van deze plaats en de door vuur bestreken straat. Het gejubel van de leeuwerik en het gefluit van kogels -men moet dat een keer gelijktijdig hebben gehoord! Een eigenaardige tweeklank. Nederlandse wielrijders versperren blijkbaar de weg. Weér een omtrekkende beweging: we gaan langs het Krim-kanaal nogmaals de vijand tegemoet..... Na een half uur slaat opnieuw het vijandelijke vuur in onze gelederen en nu op zo'n indrukwekkende wijze dat de verkenningafdeling ijlings langs de oever van het kanaal het veld ruimt. De mitrailleurbundels volgen ons. Op een vingerbreedte- zweert mijn kameraad -zijn ze langs zijn helm gegaan. We hebben geluk, cavalieristengeluk, dat ons toelacht als de zon op deze morgen. Daar slaat er weliswaar een tegen de grond, maar de anderen jagen over hem heen, op zoek naar de hier zo schaarse dekking. Eén neemt met zijn paard een plotselinge duik in het moerassige, zwartbruine kanaalwater. Maar overigens zijn we allen ongedeerd*

gebleven. Dan valt er ondanks de ernst van het ogenblik toch weer wat te lachen, als de man uit het kanaal kruipt, zich met pijnlijk gezicht uit zijn laarzen worstelt en het water uit de schachten laat lopen. Het is middag geworden. Over de radio komt het bevel: "Voeling met de vijand houden; divisie in opmars naar Elim". Daar zien we de voorhoeden van de eskadrons al naderen en we horen spoedig hoe het de anderen is vergaan. Het 3de eskadron, waarmee we op pad zijn gegaan, heeft enige doden bij Coevorden moeten achterlaten; het heeft ook verscheidene gewonnen. De opmars gaat verder..."

In dit verslag vinden we niets terug over de twee onder dwang vooroplopende mannen, Piet en Bart Koster, die tussen Elim en Nieuwlande aan de Jeulenwijk woonden. Ze werden bij het terugtrekken vrijgelaten. De verkenningsgroep van de Duitsers heeft geen doden gehad, net zo min als de Nederlandse soldaten. Wel zijn er aan Duitse zijde gewonden gevallen. Er werd een groepje van zes ruiters bij Elim gesignaleerd, waarvan er drie gewond en wel op hun paard hingen. Hoewel het Duitse rapport spreekt van "voorbij Elim" als plaats waar de troepen door de Nederlandse soldaten onder vuur genomen werden, geeft de plaatselijke bevolking een ander punt aan. Bij zowel de eerste als de tweede opmars over de Perebomenweg, die nog zal volgen, kwamen de troepen niet verder dan enige honderden meters ten oosten van het Dwarsgat.

Omstreeks 12.50 uur trok de 1ste afdeling van de Duitse troepen opnieuw over de Perebomenweg in de richting van Elim, waarbij de Nederlandse soldaten wederom vuurden. Het 2de eskadron ruiters werd ingezet om opnieuw een omtrekkende beweging te maken. De groep kwam maar moeilijk vooruit. Enkele paarden zakten tot de buik toe weg in de weke veenbodem. Kapitein Berenschot merkte dat hij ingesloten zou worden. Ondanks zijn vuur kon de tweede groep zonder af te stijgen hun opdracht uitvoeren. Daarnaast was duidelijk dat de troepenmacht die voor hem lag zo groot was, dat hij die met zijn mannen nooit af kon slaan. In galop kwamen Duitse ruiters langs de Jan Slots-, Bennen-, Lange- en Jeulenwijk op Elim aan. Vanaf de toren was dit zo'n indrukwekkend schouwspel, dat een daar aanwezige soldaat met knikkende knieën en trillend als een riet niet wist wat te doen. Op dat moment was ook aannemer/timmerman Jan Kroezen op de toren (**zie foto links**) aanwezig. Jan Kroezen woonde naast bakker Piet Bartlema, dicht bij de kerk.

"*Schiet dan veur de donder!*" had Jan Kroezen geroepen, toen de Duitsers langs de wijken galopeerden. Maar de soldaat kwam er niet toe. Jan Kroezen pakte de soldaat het geweer uit handen, en schoot zelf op de Duitsers. Nog jaren later werd een kogelgat in een brugje over het Dwarsgat aan Jan Kroezens schutterskunst toegeschreven. Overigens paste Jan zich snel aan aan de veranderde situatie. Na de bevrijding kreeg hij vervolging aan de broek, vanwege pro-Duitse activiteiten.

Gezien het doel van de Q-lijn, het vertragen van de vijand, had het geen zin om zich dood te vechten. De Nederlanders hadden hun opdracht naar behoren uitgevoerd en trokken weg uit Elim. Een gedeelte ging via het Fietsepad en het Oostopgaande, een ander gedeelte over de Carstensdijk. Dit terugtrekken van de Nederlandse troepen was voor de Duitsers niet zo duidelijk. De weerstand was zo groot geweest, dat ze niet alleen met de grootst mogelijke voorzichtigheid, maar ook weer met achterbakse en binnen het oorlogsrecht niet toegestane methoden het dorp naderden. Het deel van de ruiters dat bij deze nadering van Elim de Jeulenwijk tot het Dwarsgat was gevolgd (de huidige Dorpsstraat), trok noordwaarts langs het water. Walraad Guichelaar, Berend Bols met Geesje en hun al wat oudere kin-

deren, en Albert Schonewille met Jacomine van Leeuwen en hun jonge gezin, werden als menselijke schilden voor de Duitsers uitgedreven. Ze woonden bij elkaar, tussen de Brandligts- en de Bennenwijk. Ze voelden de paardeneuzen in hun nek en de geweren in hun rug. Ze wisten al wel dat de Nederlandse soldaten weg waren, zouden ze later zeggen, maar lieten daar niets over los. Ze werden over een lengte van ongeveer anderhalve wijk als schild gebruikt, waarna de Duitsers hen weer vrij lieten. Er was geen Nederlands vuur meer gekomen. Elim was veroverd.

Over de Perebomenweg bereikte de hoofdmacht het dorp. Elim werd gebruikt om even bij te komen en te hergroeperen alvorens verder te trekken. De soldaten van de groepen die langs de verschillende wijken het dorp genaderd waren, gingen op in de hoofdmacht. Via het Dwarsgat bereikten ze de Carstensdijk. De bewoners van de woningen aan de Carstensdijk moesten de paarden van de Duitsers water geven. Voor de paarden water uit de emmers mochten drinken, moest de brenger van het water er eerst zelf uit drinken. De Duitsers hielden er namelijk rekening mee dat de paarden vergiftigd zouden kunnen worden. Enigszins uitgerust door de korte pauze en ervan verzekerd dat de tegenstand bij Elim was gebroken, trokken de Duitsers daarna westwaarts. Ze gingen via de Carstensdijk richting Zuideropgaande.

Hoog boven in een hoge den op 'het bargie', een verhoogd punt aan de Schuts-wijk werden de doortrekkende troepen gadeslagen door de jeugd van de Schuts-wijk, Albert en Jans Metselaar en hun vrienden, waaronder hun neef Bart. De hoog boven de andere bomen uitstekende den was een observatiepunt van waaruit zij alles, en niemand hen kon zien, vanwege de grote afstand en de mogelijkheid om verborgen te blijven tussen de takken. Hun vader moest er niets van hebben, toen ze thuis vertelden wat ze hadden gezien. Dat was veel te gevaarlijk, om daar naar te kijken. De jongens lachten erom, want zover konden die Duitsers toch niet schieten. Waardevolle persoonlijke herinneringen, zoals er zoveel beelden en gedachten waren, die de Duitse opmars achterliet in de geest van de Hollandschevelders.

De Perebomenweg en de Carstensdijk vormden samen de belangrijkste oost-west verbinding over land, in het zuidelijke deel van de gemeente Hoogeveen. De brug in de Carstensdijk, over het Zuideropgaande, was van vitaal belang. De brug bij het Jan Wintersdijkje was vanaf de Carstensdijk niet te bereiken. Er lagen daar naar toe wel vonders en fietsbrugjes, maar deze waren niet geschikt voor het Duitse materieel. Hoewel de Duitse troepen voornamelijk te paard waren, waren er diverse voertuigen bij die de brug in het Zuideropgaande absoluut nodig hadden. De brug bleef in de meidagen van '40 ongeschonden. Er waren geen soldaten bij gelegerd geweest met de opdracht de brug te vernielen als er oorlog uitbrak. De oostwaarts gelegerde soldaten hebben dit later ook niet gedaan, toen de Duitsers in Elim waren en zij terugtrokken. Het vernielen van de brug zou de Duitsers voor problemen gesteld hebben. Ze zouden óf weer terug moeten naar Nieuwlande, of een noodbrug moeten leggen. Zo had het vernielen van de brug de opmars flink kunnen vertragen, net zoals het vernielen van de brug in de Carstensdijk bij Elim zinvol geweest zou zijn.

Dat er Nederlandse soldaten bij die brug over het Zuideropgaande geweest zijn, die het vernielen uit hadden kunnen voeren, blijkt uit het relaas van buurtbewoners. Op de oostkant van ("achter") het pand van Berend Fieten, bij de brug woonachtig op de zuidkant van de Carstensdijk, zijn terugtrekkende Nederlandse soldaten in stelling gegaan, de geweren en mitrailleurs op Elim richtend. De bewoners moesten het

pand verlaten, omdat er gevechten verwacht werden. De gevechten bleven uit. De soldaten vertrokken weer, over de brug, richting Riegshoogtendijk.

De eerste Duitsers die kort daarop bij de brug over het Zuideropgaande arriveerden, waren van een motorpatrouille. Motor en zijspan draaiden bij Berend Fieten van de weg af en werden geparkeerd. Berend Fieten had er een winkeltje en een café. Ze gingen naar binnen en maakten duidelijk dat hij alleen maar rijksmarken mocht aannemen, als de hoofdmacht kwam. De Duitsers hadden nog wel meer boodschappen aan het adres van Fieten. Ze maakten zo duidelijk wie er voortaan in het Hollandsche Veld de baas was. De hoofdmacht arriveerde, nadat de motorpatrouille al weer verder getrokken was. Ze trokken verder over de Carstensdijk naar de Riegshoogtendijk.

Het was de bedoeling om via Het Hoekje noordwaarts te trekken. De motorpatrouille inspecteerde de Riegshoogtendijk en ontdekte omstreeks 14.00 uur dat de brug bij café Metselaar gesprongen was. Dat was geen probleem. Een plaatselijke NSB-er, Benne van der Meer, wachtte hen op. Waar moesten ze naar toe? Naar Hoogeveen? Hij legde hen uit hoe ze het best in Hoogeveen konden komen: via de Langedijk en de Wolfsbos. Mede door deze informatie is het laten springen van de brug in de Riegshoogtendijk achteraf zinloos gebleken. Er was veel schade, en de opmars van de Duitsers is er totaal niet door vertraagd. De motorpatrouille zocht de Duitse troepen op en leidde ze naar Hoogeveen. Om de hoeven van de paarden te sparen reden de ruiters veelal in de berm. Door de vele paarden leidde nog weken later een zwart modderspoor dwars door de buitengebieden van de gemeente Hoogeveen.

Terwijl de troepen richting Hoogeveen trokken, arriveerde omstreeks 14.15 uur een kleine Duitse ruiterpatrouille bij de opgeblazen brug in de Riegshoogtendijk, met als taak Het Hoekje te verkennen en eventueel achtergebleven Nederlandse soldaten op te sporen. Drie ruiters te paard drentelden wat heen en weer bij de brug. Ze wilden naar de andere kant van het kanaal, toentertijd de brede kant, de noordkant. Ze riepen naar de overkant. Ze werden niet verstaan, niet begrepen of men bleek oostindisch doof. In de verte zagen ze een smaller brugje, bij de Hervormde Kerk. Ze gingen langs de smalle kant van Het Hoekje, de zuidkant, oostwaarts. Ze reden voorzichtig, links en rechts kijkend en speurend naar onraad. Voorop het Zuideropgaande staken ze over een brugje de vaart over, om daarna het brugje over het Rechthuis bij de kerk te passeren.

Langs de weg over de brede kant van Het Hoekje reden ze westwaarts, naar café Metselaar. De brug stond daar recht omhoog. De gemeente had er draad omheen gezet, omdat men bang was dat er delen van de verwrongen brug naar beneden zouden komen. De bevolking werd zo op een afstandje gehouden. Als het brugdek zou vallen, bleef hij binnen de draad. Het draad stond bijna tot aan de muur van café Metselaar. Men kon er nog net langs. De Duitsers dachten dat er elektriciteit op stond. Ze riepen fietsenmaker Jan de Graaf, die geen woord Duits verstond en, net als de rest van de bevolking, nerveus was door de overrompelende Duitse inval. Ongemerkt pakte Jan de Graaf de draad vast, wat voor de Duitsers een teken was dat er geen spanning op stond.

De Duitse ruiters vertrouwden de zaak toch niet helemaal. Ze gingen even terug en reden met hun paarden langs de oostkant van het café. Langs de achtergevel kwamen ze weer bij de Riegshoogtendijk uit. Eerst staken de drie paarden voorzichtig

de koppen om de hoek van het pand. Blijkbaar waren ze bang voor sluipschutters en verwachtten ze dat deze wel zouden schieten als ze de paarden zagen, om zo zichzelf te verraden. Ze wachtten even. Er werd niet geschoten. Er was geen enkele Nederlandse soldaat meer. De ruiters kwamen tevoorschijn. Ze reden over de Riegshoogtendijk noordwaarts, om daarna over de oude Krakeelse Dijk naar Hoogeveen te trekken, waar ze zich weer aansloten bij de hoofdmacht.

De eerste bezetters die langer bleven, kwamen later pas. Hoeveel later is niet duidelijk, maar het is in ieder geval niet lang na de Duitse inval geweest. Het was weer een eenheid ruiters. Achter café Metselaar stond de groene schuur van Fake Metselaar. Deze werd gevorderd en diende als paardenstal. De berijders trokken in het achterste gedeelte van het café van Metselaar. Ze lagen op de deel. De trambrug over Het Hoekje werd geschikt gemaakt voor personen en paarden. Timmerman Hein Damming sr. spijkerde latten tussen de rails. In afwachting van de reparatie van de brug bij café Metselaar waren de verbindingen weer hersteld, zowel voor de bevolking als voor de bezetters.

Hoe het kapitein Berenschot verging? Via Hollandscheveld trok hij met zijn mannen op de fiets naar Noordscheschut, waar hij de 10de mei 's middags rond 14.00 uur in stelling ging. Een halve sectie lag bij de sluis, de andere helft ten zuiden daarvan, op het punt waar het Zwarte Dijkje op de Coevorderstraatweg uitkomt. Het was Berenschots bedoeling hier andere secties op te vangen, die ten noorden van Nieuwlande de Q-lijn bezet hadden gehouden. Hij verwachtte drie secties terugtrekkende Nederlandse soldaten, maar er kwam er niet één. Hij zond een patrouille uit, richting Geesbrug. Om 14.30 uur vertoonden zich in Noordscheschut twee Duitse cavaleristen op het Zwarte Dijkje, gevolgd door twee andere, en nog een derde ruiterafdeling. Berenschot, die de halve sectie bij de Coevorderstraatweg leidde, vermoedde dat de andere helft bij de sluis al teruggetrokken was. Dit bleek achteraf ook het geval te zijn.

Kapitein Berenschot liet zonder zich te bedenken het vuur openen in noordelijke richting. De kogels van geweren en mitrailleurs vlogen over het Zwarte Dijkje. Een Nederlandse soldaat, uitgestuurd om de omgeving van de sluis te verkennen, dook halverwege het Zwarte Dijkje in een sloot, om niet gedood te worden door eigen vuur. De Duitsers vluchtten weg. De soldaat kon zich nog net op tijd weer bij kapitein Berenschot voegen, voor het volgende gevaar zich aankondigde. Uit het oude woonwagenkamp ten oosten van hen kwam mitrailleurvuur. Het was afkomstig van Duitse troepen, die via de Coevorderstraatweg de gemeente Hoogeveen binnenrokken. Kapitein Berenschot en zijn halve sectie maakten dat ze wegkwamen. Overal waren Duitsers, zo leek het. De enige richting die nog veilig leek, was het zuiden. De soldaten vluchtten over de landerijen richting Het Krakeel, nog steeds beschoten door de Duitsers.

De beschieting bleef doorgaan toen één van de soldaten over Het Krakeel zwom, om een bok (een vaartuig) op te halen, waarna ze allemaal naar de overkant voeren. Tussen de panden Krakeel no.50 en no.52 bevindt zich dicht bij de Krakeelse Dijk (Bentincks Dijk) een bosje. In dit bosje zochten ze dekking en hielden ze rust. Maar of ze daar veilig waren? Het bosje was klein en niet zo dicht. Ten zuiden van het bosje zag een Nederlandse soldaat, terwijl hij zich stijf tegen de slootwal aangedrukt hield, hoe drie Duitse ruiters over de Krakeelse Dijk trokken. Hij hield zich doodstil en sommeerde burgers die hem zagen zich eveneens stil te houden. Het bleef bij drie ruiters. Het waren de drie ruiters die Het Hoekje verkend hadden.

Toen ze weg waren trokken kapitein Berenschot en de zijnen langs de Krakeelse Dijk westwaarts, naar een ander bosje, dat groter en dichter is. Het is het eerste bosje links, voor wie over de huidige Krakeelse Dijk richting Hoogeveen gaat. Hier bleven ze, bij een dijkje. Er werd zwaar getwijfeld aan het nut van hun verdere verblijf daar. Sommigen waren ervoor dat ze zich maar aan de vijand over moesten geven. uiteindelijk werd besloten dit niet te doen. We moeten er in onze gedachten rekening mee houden dat een dergelijk zwaar besluit genomen diende te worden zonder nader overleg met meerderen. De eenheid was geïsoleerd van de bevelhebbers en geïsoleerd van andere eenheden uit de Q-lijn. Onder dergelijke omstandigheden wist men dat men er helemaal alleen voor stond.

De plaatselijke bevolking was direct van de aanwezigheid van Nederlandse soldaten op de hoogte. Toen er geschoten werd te Noordscheschut, kwamen sommigen naar buiten om te zien wat er aan de hand was, terwijl anderen juist thuis bleven. Berend Booij van de Krakeelse Dijk zag dat een kogel op amper tien centimeter afstand van zijn klomp in het zand sloeg. De mensen zagen de wegvlochtende Nederlandse soldaten, de verkenner in de slootwal, de man met het natte pak en ze zagen de soldaten het bosje bij Marissen ingaan. Toentertijd woonde de familie Marissen bij het bosje waar ze vooreerst zouden blijven. De bevolking bracht hen melk, eieren, broden van bakker Meine Veldman van Het Hoekje, alles wat ze konden missen. Kapitein Berenschot splitste op de avond van de 10de mei zijn sectie in tweeën. Een deel van de mannen bleef bij hem, een ander deel kwam onder commando te staan van vaandrig Eggink. Kapitein Berenschot schreef hierover en over zijn verdere belevenissen in zijn gevechtsrapport:

"In de loop van de avond van de 10e mei kon ik horen dat grote collonnes cavalerie passeerden in de richting Hoogeveen. De afdeling gesplitst in tweeën -de helft bij vaandrig Eggink, de rest bij mij, omdat anders de zichtbaarheid te groot zou zijn en de fouragering bij de boeren moeilijker. De bospercelen waren te klein om de hele afdeling te verbergen. De nacht in het bos doorgebracht. Bij het aanbreken van de dag patrouilles zuid en west van Hoogeveen. Het bleek dat de omgeving overal bezet was. We besloten de nacht van de 11e mei af te wachten om dan te trachten met patrouilles van twee of drie man door de Duitse keten van wachtposten heen te sluipen, met de bedoeling om, in noordwestelijke richting gaand, de eigen troepen te bereiken. In de loop van de dag werden wij opgemerkt door tal van burgers. Eén waarschuwde ons dat onbetrouwbare personen ons hadden ontdekt.

Aangezien ik niets voor omsingeling voelde heb ik de nacht afgewacht, de patrouilles ingedeeld en schriftelijk opdracht verstrekt. Met S.M.I. Grevelink in noordwestelijke richting getrokken. 's Middags en 's avonds hebben we ons verstoppt in een boerderij. Om 21.20 uur vertrokken. Door de Duitse posten geslopen nabij Noordscheschut. Op landweg nabij Pesserdijk zag ik een donker voorwerp, hetgeen, toen wij er enige meters vanaf waren, een van de landweg afgedwaalde Duitse vrachtwagen bleek te zijn. Plotseling sprongen hierachter vandaan twee Duitse korporaals, die ons met de karabijn op de borst gericht, een halt toeriepen. Op dat moment was ieder verweer uitgesloten."

Zo eindigde de strijd voor kapitein Berenschot. Hij begon 10 mei met een compagnie en eindigde 11 mei met een handjevol mannen, doordat de groep om allerlei redenen steeds verder uit elkaar viel. De groep van vaandrig Eggink versplinterde helemaal, en dat begon al op de avond van de 10de mei. Twee soldaten kregen

voor de nacht een bed aangeboden bij de familie Jan Zwiggelaar (de pander), eveneens aan de Krakeelse Dijk wonend. Deze soldaten bleken kennissen van hem te zijn. Die avond en nacht werd allerlei materieel van het eerste naar het tweede bosje overgebracht. Om zich sneller te kunnen verplaatsen hadden de soldaten aanvankelijk spullen in het eerste bosje achtergelaten. Op de morgen van de 11de mei werden er soldaten van burgerkleding voorzien. Berend Booij voorzag een soldaat uit Klazienaveen of omgeving van een fatsoenlijk pak. Zijn papieren gingen de kachel in. Jan Zwiggelaar voorzag zijn logé's van kleding. De soldaten zouden individueel proberen hun eigen woningen te bereiken. Eén van Jan Zwiggelaars gasten kreeg een fiets mee naar Groningen, de andere werd op weg naar Hardenberg een eind weggebracht. Enkele mannen kregen kleding van andere meelevende omwonenden.

Nadat de soldaten verdwenen waren herinnerden alleen nog de weggeworpen uniformstukken, de militaire fietsen en de onklaar gemaakte geweren in het bosje aan hun aanwezigheid. Deze spullen werden al snel gevonden door de jeugd. Toen één van de jongeren van Het Hoekje, Gerard Bijleveld, een compleet geweer in huis bleek te hebben, greep veldwachter Seller in. Deze nam het geweer in beslag en verzamelde alle spullen die hij verder in het bosje aantrof. Enkele geweren zaten in 1945 nog netjes in het vet in de grond bij een contactadres van het verzet aan de Jan de Graafswijk, de familie Leijssenaar. Een paar kilometer oostwaarts, bij Boele Meier aan de Kerkhofdijk, wachtten eveneens soldaten het einde van de oorlog af, ook in burgerkleren. Het waren twee mannen van kapitein Berenschot die van de groep afgesneden waren. Op nog geen 300 meter afstand zaten vier soldaten in een leegstaand boerderijtje. Het waren de soldaten die de brug in Nieuwlande opgeblazen hadden. Ze waren direct al van alle andere troepen afgesneden en waren ondergedoken. De door de bevolking van de Krakeelse Dijk voortgeholpen en "aangeklede" groep soldaten was al niet meer de halve sectie, de afdeling, waarmee kapitein Berenschot de bosjes opgezocht had. Het zal een deel van de halve afdeling van vaandrig Eggink geweest zijn. Ook de groep van Vaandrig Eggink moet namelijk uit elkaar gevallen zijn, want hij en slechts enkele soldaten werden afzonderlijk gesignaleerd en verder geholpen.

Vaandrig Eggink en enkele soldaten uit Amsterdam kwamen namelijk in contact met de gebroeders Zijlstra, onderwijzers te Hollandscheveld. Hun geweren hadden ze toen al weggegooid. Ze vertelden dat ze naar de Afsluitdijk wilden, om daar verder te vechten. De gebroeders Zijlstra schakelden meester Jan Renema in, hoofd van de Hervormde school van Noord. *"Breng ze maar naar mij, dan zorg ik wel dat ze verder komen"*, had meester Renema gezegd. In de avond van de 10de mei werden de soldaten weggebracht door Jan Fieten (alias 'Covax') uit Hollandscheveld. Ze gingen binnendoor en kwamen recht voor de school van Renema uit, bij de Hoogeveense Vaart.

Ze liepen terug langs de vaart, tot aan het Schooldijkje, en gingen het bruggetje over, tegenover het latere wijkgebouw van de Hervormde Gemeente (een oude verbouwde Openbare Lagere School). Renema nam de soldaten over van Fieten en bracht ze achter de school. Langs de wijk gingen ze naar de Achteromse Dijk. Bij het smalle dijkje naar de Pesserdijk werden de soldaten overgedragen aan drie jongeren met fietsen, waaronder een Everts, een oud-leerling van Venema. Langs de wijk gingen ze naar de Pesserdijk, daarbij een Duitse wacht op korte afstand passerend. Dwars door de bossen gingen ze naar Dwingeloo. Ze sliepen er onderweg in een leegstaand huis en deden zich tegoed aan de worsten en het spek in de whom-

el. Toen ze hoorden dat de Duitsers al bij de Afsluitdijk waren, begroeven ze hun uniformen en trokken burgerkleding aan van mensen uit Dwingeloo, zodat ze in alle stilte en onopvallend naar huis konden. De oorlog zat erop.

HERINNERINGEN VAN JANTJE LAMBERTS-DEKKER

“Toen wij in de vroege morgen op de 10^e mei opgeschrikt werden door het geronk van veel vliegtuigen, drong het niet tot ons door dat Nederland betrokken werd bij de oorlog die Duitsland tegen veel landen voerde. Wel hadden wij soms angst dat dit zou gebeuren. Ik was namelijk verloofd met een militair die in 1939 opgeroepen werd tot mobiliseren. In maart 1940 had het erg gestormd, zodat de haan van de toren van de Hervormde Kerk was afgewaaid. Die haan moest weer op de toren geplaatst worden, en daardoor waren timmerlieden de gehele dag bezig een grote stelling om de trans te bouwen. Dat veroorzaakte nogal lawaai. Doordat ze 's morgens vroeg begonnen te timmeren, dacht ik eerst nog dat het die mannen waren met hun lawaai. Ik was nog niet goed wakker, moet je weten. Maar toen ik zag hoe vroeg het nog in de morgen was, haasten wij ons uit bed.

Ik was in betrekking bij Metselaar in Elim, die naast de kerk woonde. Toen wij ons naar buiten begaven, stond het hoofd van de Hervormde school reeds op de weg en riep aan ons: “Zouden het oefeningen zijn?” Maar toen wij naar binnen gingen, en de radio aanzetten, hoorden wij dat Hilversum reeds in de ether was en de nieuwslezer van het ANP luid bezig was met het eerste nieuws van de begonnen oorlog te verkondigen. Ik kan mij één regel nog goed herinneren van wat hij zei. En dat was: Vreemde vliegtuigen boven Vianen. Dat was in die tijd meen ik een vliegveld in Zuid-Holland. Toen werd het ons wel duidelijk wat er aan de hand was met ons land.”

(Informatie van de woningkaarten van de Dorpsstraat: Jantje Dekker, dienstbode, is inwonend bij Simon Metselaar, woonhuis en winkel, op het adres Elim 31. Dit wordt later Dorpsstraat 25. Jantje is afkomstig van Binnenwijk 101 en vertrekt per 29 juli 1942 naar Brandligtswijk 101. Daar is ze echter niet op de woningkaart bijgeschreven. Jantje trouwde met Piet Lamberts.)

“Om ongeveer half 5 in de morgen kwamen de eerste Hollandse militairen in ons dorp aan, van richting De Krim. Ze kwamen op hun fietsen en waren erg paniekerig. Ik weet nog dat er een bij was in onderbroek. Een tweede hilde. Ze vertelden dat ze bijna overrompeld waren door de vijand, de Duitsers, die de grens bij Hardenberg al gepasseerd waren. Ze hadden ook gezien dat de overmacht te groot was en het leek hun beter om te vluchten. Ze sloten zich aan bij de militairen die hier al een week voor de inval aanwezig waren.

Om plm. 8 uur gingen wij de kerk binnen, de koster woonde tegenover de kerk, klommen in de toren en zagen door de galmgaten dat er een behoorlijk Duits leger in aantocht was. ze kwamen van Coevorden in de richting van Nieuwlande enz. Na ongeveer een half uur kwamen de eerste Duitsers via Nieuwlande richting Elim langs de Perebomenweg. Het waren er acht meen ik. Het waren cavaleristen. Hoe het precies gegaan is weet ik niet, maar op een gegeven moment werd er op de Duitsers geschoven. Die gingen plat op hun paarden liggend d'r vandoor, weer naar Nieuwlande terug. Wij waren in die tijd zo naïef, en op sensatie belust, dat we er niet over dachten om binnenshuis te gaan, maar bleven in de achtertuin kijken hoe het aflopen zo. Tot op een gegeven moment Metselaar zei: “Wij kunnen beter weg-

gaan met elkaar. Het wordt hier gevaarlijk!” we gingen naar familie op de Langewijk richting Hollandscheveld.

Inmiddels waren Duitse verkenners ook via de Jeulenwijk naar Elim gekomen. Ze namen de gebroeders Koster, die achterop de Jeulenwijk woonden, als gijzelaars. Van beide kanten werden er schoten gelost. Doordat er actie was, konden ook Bart en Piet Koster zich schuil houden achter een hoop grond, die op het land stond van Berend Haajer, die aan het Dwarsgat woonde, vooraan op de Bennerwijk. De gebroeders Koster vluchten via de Bennerwijk terug, waar ze later in de ouderlijke woning weer aankwamen. Dit alles gebeurde aan het Dwarsgat, tussen de Jeulen- en de Bennerwijk in. Wij konden ons nog in veiligheid brengen, maar wel hoorden wij de kogels fluiten. Een bewijs zin de kogelgaten het het bruggetje dat tegenover de Hervormde Kerk lag. Toen het Dwarsgat gedempt werd, is het bruggetje verdwenen, maar er zijn nog oude foto's van het bruggetje waar je de kogelgaten nog in weer vindt. Pas later, toen het rustiger werd in Elim, zijn wij weer op huis aan gegaan. Dit in verband met de winkel die Metselaar had. Hij was bang dat de Duitse soldaten zouden gaan plunderen, bij eventuele afwezigheid van de eigenaar.

In de middag van ongeveer 1 uur tot half 3 trok toen een deel van het Duitse leger over Elim. Er is al veel gesproken over waar ze langs kwamen. De één zegt via Nieuwe-Krim en zo naar de Jan Slotswijk, maar zeker is dat ze ook van De Krim via de Krimweg langs bijna alle wijken die van Nieuwlande naar Elim lopen langs kwamen. De brug die over de Jeulenwijk lag, en Nieuwlande met De Krim verbond, was door de Nederlandse militairen opgeblazen. Bij die brug staat op Overijsselse grond de boerderij ‘Gramsbergerend’. Dit is nog steeds de grenslijn tussen Overijssel en Drenthe. Ook al was de brug weg, toch wisten de Duitsers heel goed waar ze langs moesten. Volgens ooggetuigen was het voor hen niet van belang dat de brug er niet meer was. Ze gingen om de boerderij van Karel Fleurke – die daar destijds woonde – heen, en om het doodlopende wijkje van de Jeulenwijk heen, gingen zelfs door een boerenschuur – toentertijd van Sietse van der Vinne – via de houten brug, die over het Dwarsgat van Nieuwlande lag, en kwamen zo weer op de straatweg van Nieuwlande. Vanaf Nieuwlande kwamen ze langs alle wijken Elim binnen.

Op hun pad namen ze weer enkele mensen mee! Onder andere Hendrik Kleiman, bijgenaamd ‘Oude Lutter’, moest mee, om de hekken open en dicht te maken. De koeien liepen namelijk in de wei. Toentertijd ging hier het verhaal dat een Duits officier door verschillende Elimieten herkend werd. Het was namelijk zo: hier in Elim kwam voor de oorlog regelmatig een Duitse koopman, die in zichten handelde. Een soort zeis. Hij kwam op de fiets en bracht dan zijn koopwaar aan de man. Hij verkocht alleen in deze streken, de grensstreek. Ik kan mij nog goed herinneren, nadat hij thuis bij mensen was geweest, dat hij later een eindje verderop aan de wijkkant ging zitten. Dan haalde hij papieren voor de dag, die hij bestudeerde. Wij vonden dat wel een beetje vreemd van de man, maar niemand dacht er verkeerd van. Naar men zegt, zou deze man één van de mensen zijn die hier alle kleine paadjes kende. Inderdaad leek het er op, maar geen enkele Elimiet heeft navraag gedaan bij de Wehrmacht.”

Anderen noemden de gebroeders kosters gijzelaars, ze moesten voor de Duitse troepen uit lopen en vingen zo de eventueel op de Duitsers afgevuurde kogels op. Het ging hier om zonen van Jacob Koster en Trijntje Okken, Jeulenwijk 107. Het pand is afgebroken in juli 1961 en was laatstelijk Jeulenwijk 113. Het arbeidersgezin was Nederlands Hervormd. De beide thuiswonende zonen waren Bart Koster, geb. 3 mei 1909, en zijn broer Pieter Koster, geb. 15 oktober 1903. Over Hendrik

Kleiman vertelde Jantje Lamberts-Dekker: *“Bij mijn ouders lag een woonschuit van oude Hendrik Kleiman, bijgenaamd Luttertien. Hij werd door de Duitsers gedwongen om te gidsen en gebruikt als dekking.”* Jantje's ouderlijke woning was die van Wolter Dekker, Bennerwijk 101. Daar lag Hendrik Kleiman dus.

GESNEUVELD: BERNARDUS ANTONIUS VAN DER VOORT

De op 10 mei 1940 gesneuvelde soldaat was Bernardus Antonius van der Voort. Hij was geboren op 30 juni 1905 als zoon van Jacobus (Koos) van der Voort en Maria Gerardina Boeren. Hij trouwde 6 april 1932 met Cornelia Agatha Johanna (Cor) van Holstein. Hij was toen bloemist. Hij was geboren 's Gravenhage, op het adres Geveer Dijnootstraat 36 te Loosduinen. Zijn overlijdensakte meldt als overlijdenstijd: des voormiddags te elf uur. Dat zal het moment zijn geweest dat een arts officieel de dood vaststelde. Hij stierf ten gevolge van een hoofdschot, werd later in de papieren van de Oorlogsgravenstichting vermeld, maar het rapport van het gevecht heeft het over een granaat. Van der Voort was één van de soldaten in de loopgraaf. Er waren ook twee gewonden. Van der Voort kreeg een zeer tijdelijk graf ter plaats. Op 31 mei 1940 werd hij begraven op de RK begraafplaats St.Barbara te Den Haag. Vervolgens is hij op 29 januari 1953 overgebracht naar het Ereveld Loenen. Hem werd postuum als onderscheiding toegekend het 'Oorlogs-herinneringskruis met de gesp Nederland mei 1940'. Er is een plaat aangebracht op een van de pijlers van de huidige Oosterhesselerbrug, waarop hij wordt herdacht.

Eén Nederlandse dode in de 'Q-lijn', direct ten oosten van de gemeente Hoogeveen. We richten ons nu op de verdedigers van Hoogeveen zelf.

SALOMON DE JONG

EN DE VERDEDIGING VAN HOOGEVEEN

©Albert Metselaar, 2025 albertmetselaar@home.nl

“Op het ogenblik nu dat de kleine Friese sergeant Van der Schaaf uit Grouw mij in de vroege morgen van de 10^e mei 1940 schreeuwend uit mijn bed porde, daar boven in de Hoogeveense jeugdherberg, notabene al in volle oorlogsuitrusting en met de helm op – op het moment dat hij op van de zenuwen mij toeschreeuwde: “Sam-it-is-safer, se-binne-der-de-rotmoffen!”- toen, op datzelfde moment schoot de angst vanaf mijn tenen tot diep in mijn maagkuil.” We lezen mee in de memoires van de Joodse soldaat Salomon de Jong. Maanden van mobilisatie, maanden in Hoogeveen, en dan ineens wordt waar, waar ze al zo lang voor vreesden: de Duitse inval. Erg voor Nederland, maar hij realiseerde zich ook wat dit voor Joods-Nederland betekende. We vervolgen:

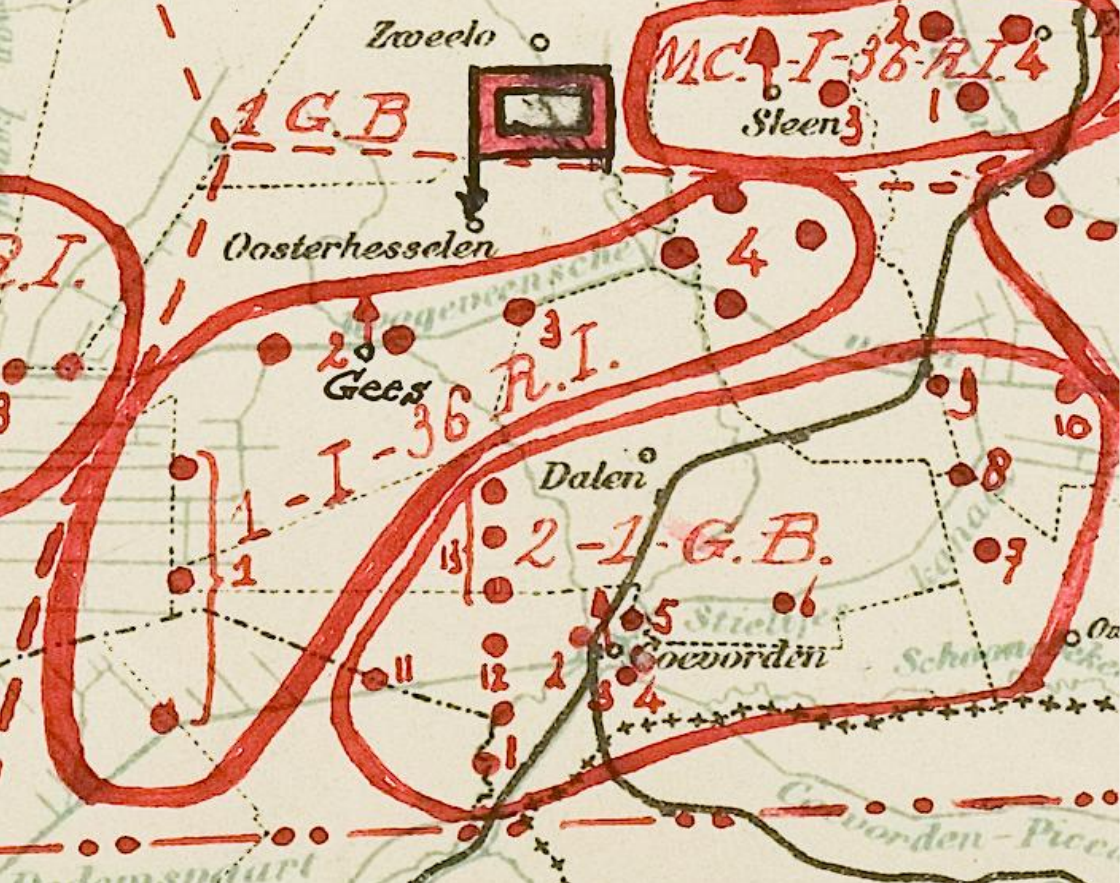
“Ik werd kotsmisselijk, maar meteen vermande ik mij: inderdaad, het wàs zover, het noodlot had nu toegeslagen. Maandenlang hadden wij, thuis met mijn schoonouders, in Sjoel met de Raw, mijnheer Hirsch, met Max Hes en al de andere mensen die ik van tijd tot tijd sprak, het er over gehad: ook Holland zou zonder pardon door de nazi's bezet worden. Maar nu het dan in feite zover was, bleek deze politieke prognose bij daglicht toch eigenlijk maar een soort bittertafelvoorspelling uit een ver verleden, uit een tijd toen alles rondo ons nog zo heerlijk rustig en goed was. nu echter werd Sam de Jong, ver van zijn Joods milieu, geconfronteerd met de snelle nadering van de Duitse troepen. Dat Julius Okma, mijn slaapje, de befaamde stamboekveefokker uit Woudsend, wasbleek op de rand van zijn krib, steeds maar met de hand over zijn reeds kaal wordende hoofd wreef, en dat Landman, de grote jonge boer uit Doniaga, al stond te kotsen als een volleeerde maagpatiënt hielp mij niet zo veel, maar het hoorde tòch ergens thuis in de rubriek: ‘buurmans leed troost’.

Inderdaad troostte het mij dat deze bomen van kerels net zo reageerden als ik. Alleen dit was vanaf nu het fundamentele verschil tussen mijn militaire kameraden en mij: voor hen was het met enige dagen verzet bieden, symbolisch verzet dan altijd, wel bekeken; voor mij, voor ons, de Joodse bevolkingsgroep, begon nu pas de totale vernietigingsoorlog in alle voor Holland ongekende hevigheid. Dit besef heeft mij gedurende de volgende oorlogsdagen in de Vesting Den Helder niet meer verlaten. Maar aanstonds hierover meer.

Mijn gedachten waren bij mijn lieve vrouw en de prille verwachting, die zij tot ons beider vreugde sinds enige maanden koesterde. Zou ik haar en de haren ooit terugzien? De geruchten, die wij boven in de kop van Noord-Holland later hoorden, waren niet bepaald opwekkend: Zwolle zou in brand staan! Hoe komen dergelijke klets-praatjes in de publiciteit? Later bleek dat er in de hele stad zelfs geen ruit kapot was! Alleen bij de IJsselbrug waren er wat dakpannen gesneuveld toen die de lucht in ging. Het hamerde maar door mijn hoofd: Sam, Jongen, Holland is in oorlog met onze doodsvijand, de nazi's!”

Er was amper tijd om te denken. Van strijd is het niet gekomen. De eenheid van Sam de Jong moest onmiddellijk uit Hoogeveen vertrekken. Weg uit Hoogeveen, zo snel mogelijk naar de Afsluitdijk. Hij was bij de mortieren van het 33RI.

(Salomon de Jong, “Joodse Herinneringen 1940-1945”, 1975.)

De onderverdeling van de militaire eenheden en de door hen bezette objecten, volgens de officiële stafkaart van het noordelijke opperbevel. Het vierkant boven wijst op de verblijfplaats van de commandant van zuidoost Drenthe.

DE VERDEDIGERS VAN HOOGEVEEN EN DE VAART NAAR MEPPEL

Wie verdedigden Hoogeveen? Bezettingen wisselden soms. Op 10 mei was het gebied langs de vaart in Hoogeveen zelf en direct ten oosten van Hoogeveen, eveneens langs de Hoogeveense Vaart, bezet door het 1-II-33RI. Commandant van deze compagnie was kapitein Bouwer. Hij stond onder leiding van Bataljons Commandant majoor W.F.Dekker. De compagnie van kapitein Bouwer bezette de volgende stellingen:

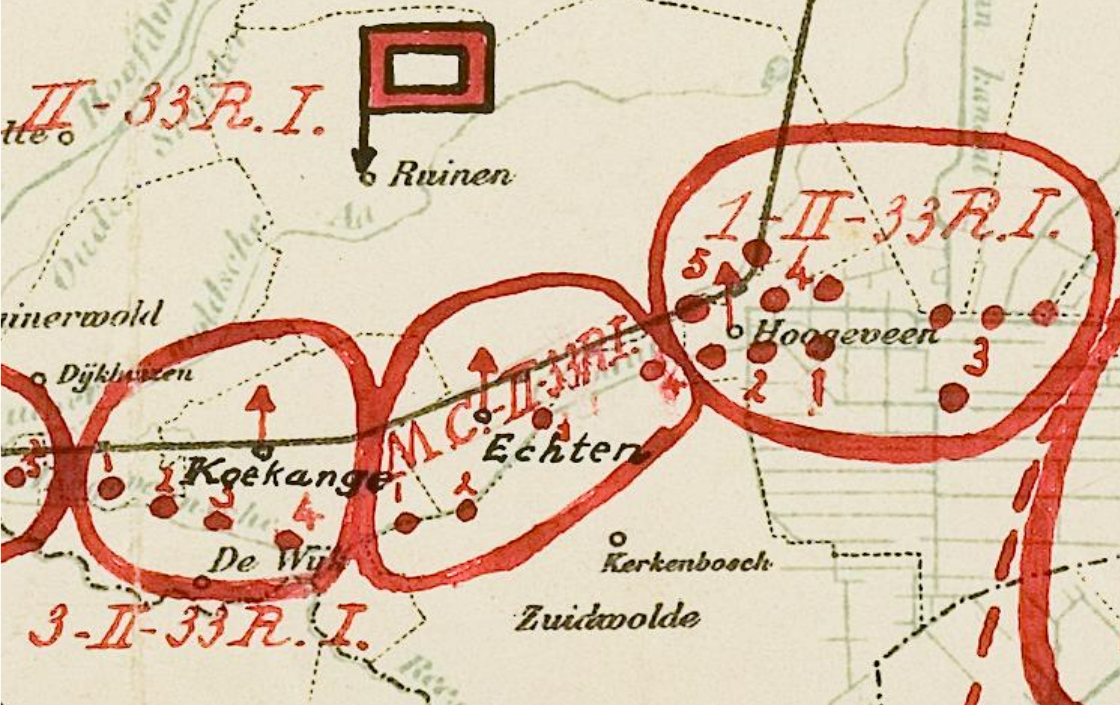
3331, de Julianabrug over de Hoogeveense Vaart (Schutstraat), 1 lichte mitrailleurgroep en 1 gewoergroep o.l.v. sergeant T. de Vries, Hoofd Christelijke school te Menaldum.

3330, de Zuidwolder Brug bij het Kruis, 3 gewoergroepen o.l.v. voorgaande.

3329, de Hofmansbrug over het Haagje, 3 gewoergroepen o.l.v. sergeant Klaren.

3328, brug over de Wolfsbos, 1 lichte mitrailleurgroep en 1 gewoergroep o.l.v. sergeant Klijnsma, Hoofd Christelijke school te Bantenga.

3327, brug oostrand Hoogeveen, ten zuidwesten van de kalkovens, 1 lichte mitrailleurgroep en 1 gewoergroep o.l.v. sergeant L. de Vries uit Bolsward.

De indeling van de secties, de te verdedigen objecten en de commandopost, gevestigd in Ruinen. Helaas is (nog) niet bekend waar de post precies was.

3326, brug oostrand Hoogeveen, trambrug ten noordwesten van de kalkovens, 1 lichte mitrailleurgroep en 1 geweergroep o.l.v. sergeant Wielinga van de Oostergrachtswal uit Leeuwarden.

3325, brug over de Hoogeveense Vaart, bij Troost, 1 lichte mitrailleurgroep o.l.v. 1^e luitenant Van Dam.

3324, draaibrug bij Noordscheschut (Kromme Jakken), 1 lichte mitrailleurgroep o.l.v. sergeant Van der Horst.

3323, ophaalbrug over de Hoogeveense Vaart bij Nieuweroord, 1 lichte mitrailleurgroep o.l.v. Vaandrig De Voo.

De objecten 3364, 3365, 3320 en 3319 waren aangewezen voor eventuele stellingen van 2e urgentie. Kortom, daar lag een springploeg maar er zou in eerste instantie niet verdedigd worden. Mogelijk later, als dat gedurende de strijd van belang mocht zijn. Het ging achtereenvolgens om de draaibrug bij Alteveer, de ophaalbrug in de Riegshoogtendijk bij café Metselaar te Hollandscheveld, de brug over het Oostopgaande te Nieuwlande en de brug bij de Jeulenwijk-Nieuwlande. Zoals we in het voorgaande zagen is bij object 3365, de brug bij café Metselaar, niet gevochten. Net zo min als er gevochten is bij de andere bruggen. De bezetting blies de brug op en trok zich zo mogelijk terug op de Wonsstelling in Friesland, in het voorland van de stelling Kornwerderzand, aan het begin van de Afsluitdijk. We lezen de echo's van de gebeurtenissen in de verslagen van de commandanten.

Om 24.00 uur in de nacht van 9 op 10 mei werden er vliegtuigen gesignaleerd op grote hoogte, van onbekende nationaliteit, vliegend van oost naar west. De 10^e mei om 00.15 uur kwam het bericht: "Volledige strijdvaardigheid gaat om 03.00 in". Het bericht werd doorgegeven aan de compagnieën. Even na 05.00 kreeg kapitein

Bouwer het bevel 'bruggen vernielen'. Hij weigerde dit op te volgen, omdat het codewoord ontbrak. Vijf minuten later werd het bevel herhaald, en nu wél met codewoord (scherpslijper). Het bevel werd uitgevoerd. Langs de hele linie gingen de bruggen de lucht in, behalve de objecten/bruggen 3324 en 3325 bij Noordscheschut, waar de kans was dat er nog eigen troepen uit de O- en Q-lijn zouden passereren. Dat gebeurde ook nog. Daarna werden ook deze bruggen vernield, evenals het benzinedepot bij het station van Hoogeveen. Ongeveer 300 meter ten zuiden van Noordscheschut is ook nog een slipvak gemaakt, waar volgens mededelingen enige auto's en motoren van de vijand zijn 'gestruikeld'. Na het bevel om alles op te blazen was Bouwer het contact met zijn meerdere kwijt. Burgemeester Tjalma kreeg toen nog van Bouwer de boodschap 'evacuëren'. We zullen nog zien dat burgemeester Tjalma dit deels oppakte, voor de bevolking rond de Julianabrug.

Een lange kolonne van Duitse ruiters, en hun begeleidende wagens en motoren, reed via de Wolfsbos en de Wethouder Robaardstraat naar de niet opgeblazen brug bij de melkfabriek, en vandaar langs de westzijde van het Alteveerse Opgaan- de oftewel Slood (nu Alteveerstraat) verder Hoogeveen in. Dat is de grote groep die daarvoor via de Jeulenvijk Elim benaderde, en door het Hollandscheveld trok. Hoogeveen werd niet verdedigd. Behalve het opblazen van alle bruggen in de noord-zuidverbindingen werden er door de soldaten van het 1-II-33RI geen acties ondernomen. We kunnen gerust de vraag stellen hoe zinvol en hoe doordacht het plan was, dat de soldaten van kapitein Bouwer moesten uitvoeren.

Ze lieten met alle opgeblazen bruggen en de glasschade er omheen een spoor van vernielingen achter, en de Duitsers werden daardoor langs de Schutstraat en de Hoogeveense Vaart geleid. Dat was de kortste weg naar de Afsluitdijk. Daar moesten ze toch heen. Iedere soldaat van de compagnie van Bouwer heeft het overleefd, dat is de winst geweest. Maar heeft het militair ook maar iets opgeleverd? Zouden de soldaten zich niet veel nuttiger hebben kunnen maken aan bijvoorbeeld de Greb-belinie? Of als men echt had willen vertragen, had men deze compagnie niet bijvoorbeeld samen met de compagnie van reserve-kapitein Heeringa op een centraal punt kunnen inzetten? We zitten nog steeds in een situatie waarin centrale bevelvoering niet mogelijk is, vanwege slecht functionerende verbindingen en gebrek aan overzicht. Hoe gaat het op dat moment in Hoogeveen zelf, met het officiële gezag?

Burgemeester Tjalma vreest voor gevechten aan de Schutstraat, bij de Julianabrug. Klaas Roelofs Zwiggelaar van de Luchtwacht krijgt opdracht van de burgemeester om in de Schutstraat de huizen één voor één bij langs te gaan, en de mensen te vragen te vertrekken. Het komt echter niet tot gevechten. Na het opblazen van de brug zijn de Nederlandse soldaten vertrokken. Vervolgens stuurt de burgemeester Klaas Roelofs Zwiggelaar naar de watertoren, om hem op de hoogte te houden van de Duitse troepenbewegingen aldaar. Onder het waterreservoir in de toren was een ruimte met een telefoon, waarmee Klaas het gemeentehuis kon bellen. Vanaf de watertoren zag Klaas de Duitsers komen, rond 14.00 uur. Over de brugjes langs Noord, langs de Coevorderstraatweg, langs de Krakeelse Dijk. Eerst verkenneren en dan een hele groep. De Duitsers groeperen aan de voet van de watertoren. Dit zijn de soldaten die daarvoor gevochten hebben bij de kazematten aan de Verlengde Hoogeveense Vaart. Klaas blijft bellen uit de watertoren en de burgemeester blijft op de hoogte. Als de Duitsers bij de toren weg zijn, moet Klaas zo snel mogelijk zijn post verlaten, is de opdracht van de burgemeester. Kapitein Bouwer is dan al weg. Kapitein Bouwer kreeg verontrustende berichten binnen:

“Coevorden gevallen, Emmen gevallen, Duitse cavalerie in Zuidwolde. Ik telefoneerde alles naar Commandant 33 RI. (....) Uit de berichten van burgemeesters (Hoogeveen, Zuidwolde) en van particulieren kon ik opmaken dat oost van mij alles was bezet, en west van mij (richting Koekange) de Duitse troepen over de Hoogeveense Vaart waren getrokken. (....) Ik kreeg de indruk dat ik als het ware in een zak zat, en liet te 13.40 de ordonnansen van de objecten bij mij komen, om het bevel ‘terugtrekken’ over te brengen. En zo is te ongeveer 14.00 uur door alle objecten de terugtocht aangevangen, gedeeltelijk per auto, gedeeltelijk per rijwiel.”

Er was nog een groep Duitse militairen onderweg naar de Hoogeveense Vaart. We volgen hen op het laatste stuk, als ze in de regio Hoogeveen komen. Deze kolonne ging via de Dedemsvaart naar het oosten. Vanuit de plaats Dedemsvaart zelf werd de route naar het noorden opgepakt. Zonder enige tegenstand trok men de hele gemeente Zuidwolde door. Om 11.15 was het 1^e Eskadron in Kerkenbos, het centrum van Zuidwolde. Dit Eskadron stond onder bevel van ritmeester Pilgrim. 2 pelotons op fietsen benaderden vervolgens de Hoogeveense Vaart. We lezen het in Duitse verslagen van de opmars door Drenthe. We zien hen via de Ommerweg naar het noorden gaan, en dan naar Echten en het zuiden van Koekange. Ten zuiden van Koekange werden de soldaten door schietende Nederlandse militairen *‘tegen de grond gehouden’*. Het ging hier om de Ossesluis en we hebben hier dus een verslag van Duitse zijde over de strijd om de Ossesluis. De brug was vernield. Er werd om hulp van de genie gevraagd, terwijl men ook op zoek ging naar behulpzame krijgsgevangenen. Tien minuten later was de bunker bij Koekange tot zwijgen gebracht. We lezen: *“Het 1^e Eskadron heeft een bunker met een zwaar machinegeweer en een bezetting van 9 man buiten gevecht gesteld. Opmars over spoorwegovergang en de weg Meppel-Havelte.”* Het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Ruiter-Brigade, de commandant van meerdere regimenten, kwam achter de vechten de troepen aan en overnachtte van 10 op 11 mei in Koekange. Het ging om bevelhebber Kolonel Von Senger und Etterlin (zie **portret** links).

Kapitein A.J.A. Oudenampsen was commandant van de MC-II-33RI. Hij ging over de Nieuwe Brug en -Sluis (3332), de Echter Sluis en -brug (3333), Willem Moesbrug (3334) en Ossensluis en -brug (3335). Zijn rapportage: *“Na ontvangst van het bevel ‘vernietigen’ te 4.50 is de lading van alle bruggen tot ontsteking gebracht. dit geschiedde normaal bij 3332. Bij 3333 en 3335 is de brug, omdat detonatie niet volgde, met een snijbrander verder vernield. Van 3334 is geen bericht ontvangen, vermoedelijk is de ordonnans in handen van de vijand geraakt. Berichten van gevechtaanraking met de vijand zijn van de objectscommandanten niet ontvangen., totdat enkelen zich genooddacht gevoelden de terugtocht te aanvaarden. De vijandelijke troep van Zuidwolde heeft zich begeven naar Rogat en onderweg de afdeling naar Ossensluis afgezonden.*

Alhier is de bezetting zodanig verrast, dat een gedeelte zelfs zonder uitrusting de vlucht heeft moeten nemen, waarna de vijand zich noordelijk van het kanaal in oostelijke en westelijke richting uitbreidde, aldus de nevenopstellingen 3336 (= Wijkerbrug) en 3344 in rug en flank bedreigden. Van de bezetting van 3334 (= Willem Moesbrug) is niemand teruggekeerd, zodat deze afdeling vermoedelijk in handen van de vijand is gevallen. Maar uit deze ingekomen berichten bleek, dat de gehele lijn Meppel-Hoogeveen terugtrok en tevoren bevel was ontvangen eventueel terug te trekken in de richting Harlingen, is van het verladen van de commandopost om 12.15 telefonisch melding gegeven aan compagnie 1-II-33RI (Hoogeveen) welke compagniepost de enigste bleek te zijn, die op dat moment nog bezet was. Bij de

Echtersluis werd op dat ogenblik geweervuur gehoord, terwijl ook enkele kleine Duitse patrouilles zich noordelijk van Echten in het tussenterrein bevonden. De compagniegroep heeft zich vervolgens verplaatst naar Wons.....”

In een algemeen overzicht schreef de bevelhebber van het regiment, luitenant-kolonel W.A. Groenendijk: *“Het vak Hoogeveen werd midden tussen Hoogeveen en Meppel doorbroken en werd zodoende eveneens tot de terugtocht genoodzaakt. Deze doorbreking was voornamelijk het gevolg van een vijandelijk doorstoten tussen de verschillende objecten, terwijl de objecten zelve niet werden aangevallen, doch werden omtrokken. Ongeveer 11.00 werd aan de bataljons bevel gegeven voor de terugtocht over de Drentse Hoofdvaart op de Wonsstelling.”*

Cruciaal voor de gebeurtenissen rond de Hoogeveense Vaart was dus het oversteken van de vaart door de Duitsers, bij de Ossesluis. We lezen hierover in het rapport van reserve-kapitein J.Heeringa, commandant van de daar verdedigende troepen, van het 3-II-33RI: *“10 mei 1940. Ongeveer te 11.30 reed een vrachtauto met militairen de commandopost te Koekange voorbij. Bij aanhouding bleef dit de bezetting te zijn van een zware mitrailleur opstelling object 3355 Ossesluis. De stukscommandant sergeant Van der Kam verklaarde te hebben moeten terugtrekken voor de Duitse troepen, met achterlating van wapens enz. direct werd een patrouille (1 sergeant met 2 man) in de richting Ossesluis gezonden voor verkenning. Na ca. 20 minuten kwam deze patrouille terug, meldende dat zowel bij Ossesluis als Wijkbrug (object 3336) hevig werd gevochten. Het vuren was op de commandopost duidelijk waarneembaar. Telefonisch werd het Bataljons bureau op de hoogte gesteld. Om ±12.00 kwam het bericht binnen van een wielrijder (militair) dat de vijand – na bij Ossesluis over de Hoogeveense Vaart te zijn vertrokken – zich bewoog in de richting Koekange en zich op ca 800 tot 1000 meter van de commandopost bevond. Deze is toen door mij verlaten, nadat reeds enige tijd van te voren het personeel van de 5^e sectie per rijwiel de terugtocht had aangevangen. Van het verlaten der commandopost is aan commandopost Bataljons Commandant nog telefonisch kennis gegeven. Van object 3336 en 3337 (de Wijkbrug en Roogatbrug) is in de loop van de morgen geen mededeling over gevechtshandelingen ontvangen. Van deze beide objecten is niemand teruggekeerd. Object 3338 (Weteringbrug) heeft de terugtocht aanvaard te 13.30 nadat aan de objectscommandant was gebleken, dat het naastgelegen object 3339 (Romtbrug) was bezweken en pantserwagens en geschut zich opstelden in zijn richting. Object 3339 moest de terugtocht aanvaarden te 13.20 na een heftige beschieting door geschut geplaatst op pantserwagens. 5 man + objectscommandant hebben kunnen terugtrekken. Rest is niet teruggekeerd. Naderhand is bekend geworden dat de dienstplichtig sergeant Swart A.W. ter plaatste is gesneuveld.”*

Sergeant Swart werd 32 jaar. Hij liet een vrouw en twee kinderen achter. Zijn stoffelijk overschot werd naar het Diaconessenhuis gebracht. Van daaruit ging hij de 14^e mei per lijkauto tot de ineengestorte brug over de Reest bij Hesseling. Vandaar is de kist – gehuld in de nationale driekleur – naar de begraafplaats gebracht. De uitvaart werd geleid door pastoor Van der Meer. In 1985 is hij herbegraven op de erebegraafplaats op de Grebbeberg. Aanvankelijk ging het verhaal dat er 25 mannen in de stelling waren, waarvan er 23 door Swart zouden zijn weggestuurd. Hij bleef alleen achter met sergeant De Boer uit Leeuwarden, om munitie voor hem klaar te leggen, waarna deze ook vertrok. Swart zou zich dus alleen tot het eind toe verzet hebben tegen een overmacht. In 2015 vertelde een zoon van een soldaat een andere versie. Er waren acht man in de bunker. Swart werd in de hals getroffen. De

anderen vertrokken, Swart bleef zwaar gewond achter, en toen sloeg een granaat in. Eén van de soldaten heeft de zakdoek waarmee Swarts halswond werd dichtgedrukt nog jarenlang bewaard. De acht gaven zich over en overleefden.

***Sergeant Anne Willem Swart.
Hij is jaarlijks onderwerp van
herdenking. Dit werd mede
aangestuurd door de mythe
van de man die alleen de
Duitsers ophield en zich
doodvocht voor het
vaderland.***

(Bronnen: gevechtsverslagen en militaire rapporten in het Nederlands Instituut voor Militaire Historie en gesprekken met ooggetuigen. Meppeler Courant 5 april 1984. Natuurlijk is ook het boek 'Die lange morgen in mei' van ir. H.Brand bekend. Hij putte echter uit dezelfde bronnen, die hier nu opnieuw zijn bekeken. Hier en daar is het boek gebruikt voor kleine aanvullingen. Zijn bronnen rusten in het Drents Archief te Assen. Met dank aan Jan Pier Cleveringa en diverse anonieme personen op de achtergrond, voor het meedenken. De gevechtsverslagen rusten bij het NIMH, ga via archieven.nl naar 409 Gevechtsverslagen en -rapporten mei 1940, klik door naar Territoriale Bevelhebber in Friesland, en dan naar Groep Assen.)

Foto's: Hoogeveen, mei 1940. De Duitsers stoppen even vooraan op de Alteveerstraat. Dan zien we een Duitse wagen de hoek op rijden, de Schutstraat op. We zien de ruitserij langs de Schutstraat. De opgeblazen brug in het Haagje en de Julianabrug hangen erbij zoals zoveel bruggen in die dagen. Vernield door de Nederlandse troepen, maar de Duitse opmars niet belemmerend.

